

6. 129
DISSERTATIO INAUGURALIS MEDICA,
DE
SENSU VITALI,

QUAM
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,
DOMINO CAROLO,

BORUSSIAE PRINCIPE, MARCHIONE BRAN-
DENBURG. CETERA,

GRATIOSO FACULTATIS MEDICAE CONSENSU,
PRÆSIDE,

DN. MICHAELE ALBERTI,
MED. DOCT. ET PROFESSORE PUBLICO ORDI-
NARIO, PHILOSOPH. NATURAL. EXTRAORDINARIO,
ACADEM. NATUR. CURIOS. COLLEGA,

FACULTATIS MEDICAE h. t. DECANO SPECTATISSIMO,
DN. PATRONO, ET PROMOTORE SUO OMNI HO-
NORIS CULTU PROSEQUENDO,

PRO GRADU DOCTORIS,

Summisque in arte Medica Honoribus, Insignibus, ac Privilegiis
More Majorum Solenni Obtinendis,

Ad d. Decembr. MDCCXVI. horis ante & pomeridianis,
Publicæ Eruditorum ventilationi submittit,

CHRISTIANUS LUDOVICUS Menckel.
Berol. March.

HALÆ MAGDEBURGICÆ,
Litteris CHRISTIANI HENCKELII, Acad. Typ.

DISSERTATIO IN AUGURALIIS MEDICIS
DE

SENSU VITALI

QUAM

RECTORIS MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PRINCIPIS CAROLUS
DOMINO

BOHEMIAE PRINCIPIS, MARCHIONIS
DENBURG. CETERA

GRATIOSO FACULTATIS MEDICAE CONSENSU
PRAESIDE

DR. MICHAEL ALBERTI
MED. DOCT. ET PROFESSORIS PUBLICO ORD.
CARIO, PHILOSOPH. NATURAL. EXTRAORDINARIO,
ACADEM. NATUR. CURIOS. COLLEGA,
FACULTATIS MEDICAE N. DECANO ET PRIMARIO
DR. PATRONO, ET PROMOTORE SUO OMNI HO.
NOMIS CULTU POSUIT

PRO GRADU DOCTORIS

CHRISTIANUS LUDOVICUS
Publicae Eruditionis ventilationi humiliter
N. D. Decembris MDCCLXXI. bore ante 8. horam

CHRISTIANUS LUDOVICUS

Dr. Med.

HAB. MAGDEBURGICA
LUDOVICUS CHRISTIANUS HENCKEL, Aed. Typ.

PROOEMIUM.

Illa animæ humanæ in

negotio comprehendendorum & æstimandorum aut dijudicandorum objectorum, circa quæ versatur, est conditio, ut nullius justam assequatur notitiam, nisi ministerio *Sensuum* uti queat, dum per hos, res

illas, quarum necessariam præsentiam, vel accidentalem oblationem evitare & subterfugere haud potest, ordine primo percipit & observat, & quæ earundem constitutio externa est, animadvertit, deinde vero easdem ad se ita comparat, an videlicet consuetudini suæ, commoditati & veræ aut apparenti utilitati conveniant, non minus etiam corporis integritati confirmandæ & conservandæ respondeant, omittis illis erroneis actionibus, quæ tam iustæ activitati animæ & salubritati corporis repugnant, per quas tamen eadem finem aliquem nihilominus prosequitur. Est itaque hominis anima maxime operosa in Sensibus, inprimis etiam externis, qui propterea a *Cicerone* vocantur *fenestræ animæ*, per quas in objecta, extrinsecus obvia, circumspicit, & quid bo-

ni vel mali, grati vel aduersi occurrit, vigilat & aduertit; utitur vero sensibus, quo ad rectum atque verum rerum oblatarum intellectum pertingat, cum nihil in intellectum veniat, quod non prius in sensu fuerit: haud vero propterea intellectum simpliciores cum cogitatione confundimus, quæ posterior cum ratiocinatione absolvitur, quando per sensus perceptæ res iterum in mente repræsentantur & præfigurantur, aut ideæ figurativæ de corporeis qualitatibus crassioribus formantur, siquidem hic actus cogitativus non nisi circa crasse corporea objecta versatur, ut circa magnitudines & extensiones crassas, figuras evidentes & manifestas, quantitates ferme palpabiles, latitudines & profunditates eminentes; quemadmodum reliqua subtilior imaginatio crassioribus conceptibus nititur: ad hunc vero animæ actum, præ omnibus reliquis sensibus, Visus intervit, per quem res perceptæ intrinsecus iterum præfigurantur, aut in abstracto depictæ præsentantur, ut Philosophus propterea in hanc persuasionem venerit, quasi icones, atque figuræ objectorum a spiritibus non modo intra cerebrum transferantur, sed & tanquam in modulum imprimantur, quales ideas anima per cerebrum ambulans, denuoque advertens in memoriam revocare debet, missis aliis ingeniosis, sed certe otiosis & comicis similibus theorematibus. Illud vero minime negamus, quod sensus visus principalior sit ad ratiocinationis sive cogitationis actum informandum & absolvendum, sive quod anima in operationibus mentis, præstantior, nobilior, exercitior & efficacior reddatur: hinc Ægyptii prærogativam hujus sensus in Hieroglyphicis suis demonstrare laborarunt, quando iuxta *Pierium Valerium in*

hie-

hierogl. Deum per figuram oculi præsentare & præfigurare contenderunt, & eundem Mundi oculum vocare siveverunt; cum quo consentit quando Christiani omnia perspicentem oculum Dei venerantur, & quando ab Apostolis oculus Domini, omnia perlustrans, quem nihil latet, cui omnia nuda & aperta sunt, multo & necessario rigore allegatur, ex eo etiam ad Timorem Dei digna suppeditatur adhortatio: quapropter *secundum Diodorum Siculum* oculus inter ethnicos præsentabat & significabat servatorem iustitiæ, cui omnia plana & perspecta sunt: utut vero usus oculorum aut sensus visus, ratiocinationi plurimum inservit, datur tamen intellectus & ratio de diversis rebus, quarum ratiocinatio, sive cogitatio deficit: sicut omnes homines sciunt, quid sit sapidum, adversum, gratum, dulce, amarum, acidum, sicut etiam in intellectum cadit quid sit ens, numerus, motus, Deus, spiritus, unum &c. quarum tamen rerum nullus datur conceptus verus, certus, distinctus & sincerus figurativus, aut in præfigurationem convertendus. Inest quidem animæ humanæ facultas a Deo concessa cognoscendi res generali quodam rationis conceptu, quem vulgo *Rationem* vocamus, & quam merito sensum communem nuncupare possumus, dum anima communi & abstractivo actu diversa objecta sentit, agnoscit, & percipit, dum vero cum corpore suo nunc conjuncta & in mundum physicum immissa de rebus, circa quas occupatur, uberiores & specialiores notitiam assequi debet, necesse est, ut per sensus easdem excipiat, dehinc vero deliberet, quo eadem referri, an applicari & admoveri, an vero eliminari & removeri debeant; Non quidem hoc loco indicabimus quantam

litatem humana anima in moralibus officiis e Sensuum applicatione & ministerio capeſſat, dum vel unicum illud phænomenon perpendendum commendamus, quid primo referat, ſi homines quidam naturali aliquo vitio vel uno vel altero, externorum ſensuum, deſtituuntur; deinde quid conferat, ſi inprimis juniores homines ad iuſtum, expeditum & frequentem ſensuum uſum inſtruuntur, & quid denique officiat, ſi homines negligentius & incurioſius ſensuum applicatione utuntur: ex quo facile liquere aſſeveramus, quam exercitata in propriis ſuis negotiis, nimirum moralibus, imo quam præſtans, habilis & idonea reddatur per debitum ſensuum uſum anima humana: Loquimur vero tantum aut plurimum de neceſſario uſu ſensuum externorum, qui nimirum principaliſi ſua deſtinatione ad externa objecta applicantur; deinde vero ad internos uſus & utiles eventus diriguntur, ut nihil dicamus de ministerio internorum ſensuum, quos vulgo agnoſcimus, pro animæ operatione morali, quid ſane eximium eſſe obſervatur; ſed cum hæc videantur magis Philoſophiam ſapere & ad Logicam & moralem doctrinam pertinere, quam Medicam artem ſpectare (licet Medicum Philoſophum, capacitatem bene ſentiendi, connectendi, comparandi & concludendi nihil æſtimantem & morum doctrinam abhorreſcentem, primo ſuo charactere indignum eſſe cenſeamus) ita expediet utilitatem *Sensuum ad vitalia* negotia propius annotare & commonſtrare, quid videlicet Sensus viræ & ſanitati conferant & promittant. Non quidem inſtitutum noſtrum permittit hanc conſiderationem directe & ex ipſa rei indole latius commendare & explicare, quia potius ſuccincta animad-

madversione ad contrarietates animum attentum dimit-
 temus, ut observemus præter reliquas demonstrationes
 innumera illa damna, quæ ex defectu illorum sensuum
 tam in mixtionem animale, quam texturam & stru-
 cturam, & hanc sive flexilem sive solidam redundant,
 non modo quanta pericula crassi violenti casus corpo-
 ri comminentur, sed quantum obsit, sine legitima sensi-
 tiva exploratione & discretione ingerere & ad aut in-
 tra corpus admittere, quæ vulgo in vita humana occur-
 runt: quare secundum naturalem vitæ humanæ cursum
 externi illi sensus utplurimum non nisi circa extremam
 vitæ lineam & egressionem labascere & imminui obser-
 vantur, ut in senibus & extreme ægrotantibus obtin-
 git: qui vero maturius ejusmodi decrementa patiun-
 tur, maturius etiam majoribus & copiosioribus nocu-
 mentis subjiuntur: & licet hi sensus animæ magis sub-
 serviant, in quantum moralibus functionibus intenta est,
 aut in quantum circa res sub certis ideis comprehen-
 dendis versantur, aut in quantum ad conclusiones ab
 anima, de rebus acceptis aut aduersis, formandas, con-
 tribuunt, vitalis tamen usus eorundem sensuum nullo
 die & in nullo individuo aut nulla etiam ætate oblitera-
 ri potest: unde teneris infantibus usitatum est, objecta
 occurrentia per sensus explorare, quo secundum eo-
 rundem constitutionem, æstimationem aliquam vel
 aversionem formare queant; & talis sensualis explora-
 tio non modo in proximum animæ commodum redun-
 dat, sed & corporis integritati inservit de quo per pro-
 verbium dicunt: gebrantes Kind fürchtet das Feuer:
 suscipiunt vero ejusmodi indagationem vel tactu, quan-
 do objecta & subjecta apprehendunt; visu, quando pel-
 luci-

lucida & splendida sedulo perlustrant; gustu, dum plurima subjecta intra os dimittunt, ut & auditu, quando sibilos sonus & cantus, avide, attente & cum patientia excipiunt, quin cum iisdem quietari & tranquillari patiuntur: Tam amplificum vero & frequens est ministerium sensuum, ut sine hoc & morales & vitales functiones multum dispendium & decrementum subeant: Occurrit tamen in oeconomia vitali principalissimus quidam subtilis, solers, exquisitus, & summe necessarius *internus Sensus*, sine quo utilium causarum, circumstantiarum & materialium applicatio & retentio, inutilem vero eliminatio & excretio perpetrari non potest, & qui ad *vitam & sanitatem* absolute necessarius est, imo qui in *morbis* & morbidis afflictionibus summopere requiritur, tum recte agnoscendis, tum etiam legitime tractandis & expugnandis; quare impræsentiarum dum Inaugurale specimen exhibere laboramus, de SENSU VITALI pluribus & planius differere constituimus. Annuat modo nostro proposito diuina benignitas, idque ita dirigat, quo Medicæ tam Theoreticæ quam Practicæ tractationis commodum & certitudinem promoveat.

§ I.

Quanquam *Sensus* cum *Vita* in aliqua communione & correlatione consistat, ut sensus inferat *præsentiam* vitæ & vita respiciat ad præsentiam atque usum sensus, tamen sensus in quantum vitæ subservit, peculiarem disquisitionem & explicationem meretur: unde quidem forte facile liquebit, quod sensus sit index & *Character* vitæ, aut subiecti vivi; ubi contra etiam percipitur, quod, si in integro corpore, aut diuersis eius membris sensus vel titubat, vel

vel plane perit, periclitantis vitæ hæc certa & indubia nota existat: hæc vero consideratio cum vt plurimum concernat crassam illam sensationem, quæ in *tactum* incidit & perceptionem eminentiorum alterationum & offensionum comprehendat, dum cum intellectu statim apprehenditur, id, quod corpus vivum attingit, & hujus alterationis quantitas & qualitas crassius describitur, quale quid in significandis *dolorum* speciebus occurrit, vt non modo regio, quin aliquando ipsa pars indicetur, quam hæc aut illa species doloris affligit, unde iudicare licet, quid ita affecta pars patatur, ex quo hic aut alius sensus formetur aut oriatur; propterea è nostra re erit paulo propius inquirere, quæ vitæ & totus *ordo vivendi* aliquo *Sensu* indigeat, non vero tam *crasso*, ut adeo exquisitè per ideam manifestioris contactus & speciei doloris designari queat; talis enim sensus qui perinde internus nuncupari solet, adeo *arcte* cum vitâ non cohæret, nisi aliquando consuetudinem existat certorum graduum cum motibus vitalibus seruandorum & suscipiendorum, qui tamen sensus propterea ad salutarem vitalem scopum *directe* nihil contribuit, quando v. g. aliquando tonus in partibus aptis variat & increbescit, indeque vel rigor in parte vel in solita strictura percipitur, certe hic sensus nihil conferet, quo minus illud augmentum motuum imminuatur, vti dolorum tensoriorum, tractoriorum, extensoriorum, lancinatoriorum, pulsatilium &c. perceptio in se spectata, motibus congestoriis, spasmodicis, inflammatoriis, &c. proprie nihil demit, nihilque addit, cum motus illi causa sint, ex qua & per quam deinde hæc sensationes formantur, quæ deinde tantum testimonium perhibent peritis, & circa tales circumstantias versantibus, de statu interno, ut artifex exinde occasionem nancisci possit, talem statum dijudicandi & idoneis auxiliis tractandi: ex quo vero etiam cognoscere & concludere licet, quod talis sensus, de quo nobis hoc loco adhuc sermo est, magis *medico* inserviat, quo vitæ & sanitati opitulari queat, minus vero *directo* quodam influxu *motibus* vitalibus

subveniat, ni in subiectis teneris hæc perceptio ad maiora motuum augmenta contribuat & disponat.

§. II.

Est vero nobis *Vitalis Sensus*, animæ rationalis operatio, in negotio vitali, & subtilis, interna & conveniens *perceptio* omnium circumstantiarum & materialium substantiarum, vel *utilium* & necessariarum, vel *inutilium* & excrementitiarum, tam in *humoribus* quam *partibus* atque *viis* occurrentium, partim quoad *quantitatem*, partim etiam quoad *qualitatem* vel magis vel minus convenientium, secundum quam perceptionem postea motus vitales ita *ordinantur* & applicantur, ut vel in genere vel in specie ad *salutarem* & conservationi mixtioni animalis respondentem finem progrediantur & egrediantur: Brevibus ita descripsimus indolem huius sensus, quo mox in limine aliqualem conceptum de eodem formemus & suppeditemus, quamvis uberiores & planiores deductionem ad proximam explicationem reservemus: id tantum hac vice indigitamus, quod, cum anima rationalis sit *sentiens*, & actum sensationis tam in *suum*, quam sui *corporis* usum redigat, hoc corpus vero variis imo innumeris accidentalibus alterationibus & inquinationibus subiectum sit, quæ alterationes vel ex ipso motuum vitalium aut intensius aut remissius administratorum *progressu* enascuntur, vel etiam per causas internas *patheticas*, aut etiam externas alias provocantur, & quæ inquinationes tam ex ipsa humorum *intimiori* resolutione, quam ex *impuro* aëre, atque cibo & potu seorsim vero ex insufficientibus *excretionibus* oriuntur, & statui vitalitatis sese immiscant, quod inquam necessarium omnino sit, quo *alterationes* & inquinationes illæ inductæ ita *dirigantur* & tractentur, ne vitam & sanitatem obruant; quo vero propterea requiritur proportionata, conveniens & statui periclitationis rationabiliter competens motuum & auxiliorum moderatio & *modificatio*, quæ tamen adeo exquisitè, regulari non potest, nisi prius causa &

& circumstantia constet, hæc vero *cognitio* infert necessitatem præcedentis *perceptionis*, præsentiae huius causæ & expectandæ efficaciae, ubi requiritur notitia qualitatis & quantitatis, an sit vel magis vel minus noxia aut bona, ubi hæreat, quantum sit diffusa, an in proxima nocendi potentia consistat, an iam actu noxam inferat, an citius vel tardius, intimius & profundius, mitius & superficialiter noceat, quando corpori talis causa acciderit, an diu eidem inhæreat, quam mobilis & tractabilis sit, & quæ adhuc plures circumstantiæ circa perpendendas & observandas diversas causas & occasiones in corpore humano vivo occurrentes, annotari deberent, quarum omnino legitima *perceptio sensus* in œconomia vitali requiritur, si pro iisdem conformis Therapia inveniri & applicari debet: cuius enim objecti & subjecti indoles, constitutio, *relatio* & qualitas non constet, illi recte tractando & applicando frustra operam impendimus, ni erroneè, confusè & tumultuariè, cum eodem versari & procedere animus sit.

§. III.

Sed ne præsentis animadversionis de Sensu Vitali, tractatio *novicia*, & aliquid novi rumoris esse videatur, intererit illius dignitatem breuibus enucleare & commendare. Vulgo quidem iam constat, quod *sensus* ministret intellectui vel *rationi*, quod intellectus requiratur pro *dijudicandis* objectis, quod hæc diiudicatio terminetur vel in *æstimationem* grati, vel *aversionem* alieni, quod hæc æstimatio & aversio vel *animæ* vel *corpori* conveniat, quod anima assequatur suos *fines* & corpus sit *durabile*, pro ministerio animæ, quod hi fines redundant vel in verum & salutare *bonum* vel supposititium, suppositum & imaginarium commodum, & quod hæc durabilitas corporis non sit *propter se ipsam*, sed *propter animam* intelligentem, sive rationalem *successivè* ratiocinantem & dijudicantem, (imprimis vero quoad officia moralia, quæ animæ potiori & principaliori respectu competunt) acceptum vero vel inacceptum

æstimantem, applicantem & comparantem, & vt breuibus eloquamur, quod *corpus* sit *propter animam* & vicissim *anima* sit *propter corpus*, ita vt neutrum horum subiectorum possit esse sine altero, quanquam maiorem prærogativam teneat *anima* præ corpore, tanquam causa *principalis* & *efficiens*, præ *instrumentali*: Attamen multis adhuc dubitatores quæstionibus & objectionibus sese obtrudunt, quodnam sit specialissimum animæ cum corpore *commercium* & *vinculum*, quomodo sensatio *cohereat* cum corpore, aut quo ordine atque respectu cum *motibus vitalibus* connectat, an æstimatio moralis, *respectiva* & finalis sese extendat, ultra operationes *mentis*, an vero cum rebus corporeis aut corporis *conservationem* concernentibus sese hæc *Sensatio* jungat, an non hic ordo atque status œconomix vitalis propter suam fabricam & dispositionem materialem, sive ut simplicius philosophantur, propter primævam institutionem & voluntatem diuinam, ita fieri, esse, existere & decurrere debeat: an non *peculiares* & notabiles illi effectus & eventus à relatione partium mobilium seu *fluidarum* ad *solidas* pendeant, an non *leges divinæ* æternæ motuum tantum inferant & necessitent, quo sub qualibuscunque alterationibus effectus tam fontici & cum materialibus qualitatibus, imprimis vero corporis vivi animalis nulla sufficienti ratione aut solida & constanti demonstratione combinandi, regulariter tamen & proportionate decurrant, & quæ fortè adhuc plures harum dubitationum insinuari & perorari possent.

§. IV.

Ne vero dubitationibus hisce resolvendis & extricandis immoremur; priusquam nostram principalem, præsentis thematis, considerationem explicaverimus, paulo pressius *dignitatem* hujus tractationis indicabimus: est itaque anima *sentiens*, sed per suum corpus & in eodem, talis, nimirum sensitiva quapropter *instrumenta* ad sensationem necessaria *extensa* sunt per *universum corpus*, ut propter horum præsentiam *ubique* alterationes percipi possent, imo etiam *debeant*, *re-*
dun-

dundat vero hæc sensatio principalissimè in *animæ* utilitatem, quo corporis sui statum, *constitutionem* & dispositionum intelligat, neque otiosa suo corpori inexistat & *peregrinis* causis & facultatibus *directorium* sui corporis committat, nisi per intervalla & quasi per raptus sub animi pathematibus intra suum corpus cespitet, quæ vulgata est opinio: deinde adhuc sensatio illa in utilitatem *corporis* vergit, ut videlicet constet, in quo *bonus* vel *malus* status corporis consistat, ubi hæreant periclitationes, & quomodo deinde diversis alterationibus subveniendum sit, quo corpus *salvetur*, & à periculosis effectibus liberetur, sicque durabile, constans & integrum existat; propterea adeo digna est hujus *Sensus* commendatio & explicatio, quia tam eximiam *operationem* constituit, quæ ad usus morales, nimirum ad æstimationes *grati* vel *ingrati*, & ad usus vitales, in *conservationem* corporis exeuntes, applicari potest: tanto magis vero digna est hæc animadversio quo inculcetur, quia *animæ* humanæ vires & *capacitatem*, nec non vigilantiam & *dexteritatem* in suo corpore exponit, ut & quia *medium* connexionis suppeditat, per quod *anima* rationalis cum suo *corpore* cohæret, & *commercium* habet: porrò quia eadem operatio, nimirum sensatio illa, de qua loquimur, versatur circa *vita animalis* solidiorem & planiorem explicationem, & reliquorum subordinatorum *motuum vitalium* meliorem connexionem & rationabilem demonstrationem; quia præterea inservit pro *Theoria Medica* & corporis *vivi* humani, tam in ordinario *sanitatis*, quam extraordinario *agrotationis* statu constituti, explicatione *certiori* & *sinceriori*; quia proinde *Therapiam* non naturalem sive *sani corporis* illustrat, certiorat & per hanc *Medicæ* nimirum *artificiali*, *Therapiæ* ingenuam, firmam & rationabilem *cynosuram* communicat & subministrat, & quia tantum denique adjuvat, quo ars medica à crassis & temerariis tentaminibus *Empiricis* repurgetur & *rationabiliter* atque prudenter exerceatur: ut nihil de *speci-*

cialioribus quibusdam & satis dignis usibus latius commemoremus, qui ex fundamentis hujus tractationis emicabunt.

§ V.

Dum vero *Sensum Vitalem* hoc loco commendare cogitamus, non habemus, ex quo, hanc animadversionem *admiratione* dignam, sed ut *scitu* necessariam deprædicare & collaudare queamus; neque ex eo prærogativam sibi vendicat, quasi *raro* in individuis occurrat, sed ita *universalis* est hujus Sensus præsentia, ut potius mirari subeat, cur tam rara ejusdem mentio occurrat in Theoria Medica: etenim nullus homo *vivus* est, qui non hoc sensu *interno vitali* præditus existat: & cum *vita* in hominibus indicet *præsentiam* animæ, ita anima per hunc *sensum* in suo corpore *laboriosa* iterum significat *vitæ* præsentiam: quemadmodum etiam ministerium *sensuum externorum* animæ in *rationalibus* & moralibus officiis præcipue competit, ita usus *hujus* sensus in *vitalibus* negotiis adeo *absolute* necessarius existit, ut *nullus* homo *vivus* deprehendatur, qui non hoc sensu præditus sit & esse debeat: est itaque hic sensus fidus & *perpetuus* vitæ comes, cum *vita incipit*, & cum illa *desinit*, quin sine hoc sensu *vita* esse, existere, & excurrere non potest; unde constituit *essentiale* vitæ requisitum, neque hoc tantum, sed plane *principale*, dum enim *vita* potiori suo respectu circa *remotionem* inutilium & *retentionem* atque applicationem utilium & necessariorum causarum & materialium occupatur, & dum *utile* vel *inutile* quicquam dici non potest nisi in *relatione* & *comparatione* subjectorum concurrentium ad & inter se, hinc sine intellectu & *cognitione* constitutionis corporis *materialis*, & sensuali hac *perceptione* atque *comparatione* rerum in corpore humano occurrentium, *vita* neque fieri neque durare potest: unde insistimus huic enunciationi, quod nullus homo *vivus* sub sole reperitur, cujuscunque etiam sit *sexus*, *ætatis*, *nationis*, *educationis*, *temperamenti*, *consuetudinis*, *vitæ generis*, &c. cui non hic Sensus adsit &

infr: quid quod eo *puncto* atque momento, quo anima cum corpore *unitur*, sensus etiam hic corpori communi-
catur, & eo puncto iterum, quo anima suum corpus *deserit*, cessat etiam hic sensus, attamen hic sensus non adest *ante animæ* præsentiam, neque deest nisi vel anima desit, vel hæc eundem *amittat*, sive corpori suo sese *subtrahat*: sicuti in animæ capacitate est, ut sensibus exercendis *intensius* invigilet, sensus augeat, vel *remittat*, relaxet, & imminuat, quod cum *externis* æque ac *internis* sensationibus contingit: meretur propterea hæc circumstantia, in omnibus hominibus obvia, & ad *essentialem* vitæ explicationem necessaria, quin plane ad *psychosophiam* pertinens quo *peculiari* studio commendetur atque deducatur.

§. VI.

Utut vero *omnes* homines *hoc Sensu* gaudeant, non tamen in omnibus uno *eodemque gradu* adest, sed differt quoad *Ætatem, Sexum, Temperamentum, Nationem, Educationem, Vitæ Genus, Consuetudines* & *perpeſſos morbos*: differentia hæc sese extendit ad majorem, activiorem, citiorem, constantiorem & *exquisitiorem*, aut contra seigniore, difficiliorem, tardiore, *torpidiore*, & immoderatiorem gradum, quæ prædictis circumstantiis respondet: quod enim rationem *Ætatis* concernit, multum hoc sensu præditi & agiles sunt *Infantes*, qui propter reliquam materialem corporis sui mollitiem & *teneritudinem*, offensionibus & alterationibus facile obtemperantem, *vegetiori* hoc sensu instructi esse *debent*, quo causas noxias *tempestive* & cito observent, ne vel in corpore accumulentur vel diutius tolerantur, ut effectum suum nocivum exferant, & quo *imminentibus* damnis mox resistatur: & hoc ipsum *proportionatum* est auxilium in promptitudine & alacritate hujus Sensus consistens, quod *defectum*, in teneritudine corporis *physica* hærentem, refarciat atque suppleat: & hanc sensibilitatem non in *debilitate*, sed exquisita *activitate* consistere asseveramus, cum *debilitas* & celerior atque *promptior* periculo-

culorum perceptio, magno gradu distent, quin ominosum & terribile illud sit, in *Prognosi*, phænomenon, quando debiles & exhausti ægrotantes, *ægrotationes* suas non amplius persentiunt, quod tantum in *crassiori* & evidentiori sensu pensitandum allegamus: est proinde etiam hæc præcepta, delicata, magna & expedita senspatio in infantibus ita certa, ut negari haud queat, & femellæ de eadem abunde differere possint, quin ipsa experientia assatim confirmet, quam facile infantes offendi queant, quod forte ex nude *materialibus* contemplationibus atque causis adeo facile demonstrari haud potest, cum humores in infantibus non sint ita subtiles, sed magis *gelatinosi*, chylosi & lymphatici, proptereaque motibus, impulsibus & effectibus *physicis* non ita cito obsecundarent, partes vero sint *molliores*, laxiores & flaccidiores, quæ similibus nudis materialibus stimulationibus & sic dictis *irritationibus*, aut arrosionibus non *proportionate* celeriter obtemperarent, ni singularis huic corpusculo invigilaret *sensatio*, observatio, attentio & perceptio circumstantiarum inimicarum & perniciosarum,

§. VII.

Continuat vegeta & *alacris* hujus interioris Sensus administratio in proximas ætates, quibus & vires & corporis firmitas augescunt, quales ætatum periodi *pueritia*, *adolescencia*, *juventute* & *virilitate* absolvuntur, adeo, ut cum reliquo ordinario energię vitalis accremento, hic sensus etiam efficax & validus observetur, in quibus ætatibus *reliquæ* animæ humanæ operationes *expeditæ* & promptæ esse solent: haud vero necesse est quo hisce annis, *sensatio* tam subtilis, præcepta, tenera & apprimè exquisita sit, sicut in infantia communiter existit, cum in illis annorum terminis iam quaecunque corporis robur seu *firmitas* velocia damna, ad corpus appropinquantia, magis avertit & averruncat, dum contra *mollior*, flexilior, tenerior & *laxior* corporis constitutio, materiales & physicas reliquas *resolutorias* & *destructorias* invasiones paulo citius admittit; (quæ

(quæ comparativo sensu dicta sunt,) quare commemoratæ ætates morbis efficacius *superandis* ex eo etiam habiliores existunt, quia cum convenienti, sufficienti & tempeſtiva *perceptione* causas morbificas observant & comprehendunt, & secundum legitimum eorundem statum *congruas* plurimum & efficaces methodos *therapeuticas* experiuntur: quocunque vero tempore iam activitas humana juxta illas vitæ humanæ *periodos*, nunc iterum a vegeto & *integro* statu descendentes & deflectentes, *declinare* solet, illo etiam hic sensus in subjectis *imminui* deprehenditur: hisce annis & ætatibus annumeramus tum ipsam *Senectutem*, tum ejusdem *confinia*, quo videlicet tempore non modo sensus *interni* moralibus negotiis inservientes, sed & *externi* plurimum etiam moralibus respectibus subvenientes, labascunt, ut itaque solus ille *vitalis* sensus in *antiquo* suo vigore & robore *haud* perennet, sed iisdem ætatibus *decreſcat*; unde non modo talibus ætatibus pernicioſa subjecta materialia segnius *excernuntur*, aut proſtigantur, sed debilius etiam *perſentiſcuntur* tanquam in effœto corpore: qualis langor sese prodit in diversis circumſtantiis, ut causa nociva serius demum apprehendatur & *commoveatur*, cum serius & segnius tanquam peccans *observata* sit, ut deinde *haud proportionate*, prout indoles & *qualitas* illius requirit, tractetur, cum non tam nociva & pernicioſa perſentiatur aut præſentiatur; & qui plures adhuc *defectus* allegari poſſent, ex quibus in deficientem hanc *Sensationem Vitalem* concludere licet; quale *decrementum* merito accusari poſeſt, tanquam *principalior*, causa cur homines moriantur.

§. VIII.

Proxima animadverſio attinet circumſtantiam *Sexus*, in qua iterum notandum eſt, quod unus ſexus præ altero plus huic ſensui *intentus* ſit, & per hanc *internam* ſenſationem occurrentia incommoda & *pericula* facilius & citius percipiat, atque iisdem impatientius reſiſtat: tenent in eo prærogativam *Femine* quæ imprimis *animo* molliores,

teneriores & ad contraria atque adversa impatientiores existunt, quæ non modo animo res gratas, vel adversas, *citius* apprehendunt, sed & illis applicandis vel his profligandis maturius, celerius & avidius se accingunt, unde ipsa vulgari & quotidiana experientia teste, foeminæ longe facilius & citius *alterantur*, & sicuti animo, qui potius actione & reactione in ejusmodi negotiis operosus est, neque ab objectis occurrentibus se opprimi patitur, foeminæ *immoderate* & præcípites esse deprehenduntur, aut sicuti activitas foeminarum in *moralibus* alacris est, ita eadem etiam in *vitalibus* circumstantiis esse observatur, quando in corpore intercurrentes res *adversæ* citius & promptius percipiuntur, unde *alterationes* sanitatis facilius emergunt, quam in masculis; & inde jam in proverbium quasi transiit, quod sequior sexus minus, quam masculinus perferre possit: siquidem substantiæ ex *dieta* advenientes celerius offendunt femellas, quid quod *aëris* injuriæ, *excretionum* repressiones & retentiones, *medicamentorum* oblationes, longe promptius afficiunt sexum sequiorem, non ob solam molliem & declamatam *frigido humidam* corporis materialem constitutionem, cum partes nervosæ, molliores & laxiores, tam *repentinis* afflictionibus ne physice quidem responderent, testimonio hominum *phlegmaticorum*, quoad corpus suum molliorum & flaccidiorum, non tam promte noxiis materialium qualitatibus, effectibus & potestatibus expositorum: unde potius insistimus & concludimus, quod, sicut foeminæ quoad *operationes mentis* internas, imprimis mores & *inclinationes*, aut *æstimationes*, agiliores, expeditiores, citiores, quin magis exorbitantes, existunt, nec non, sicut in negotio sensuum *externorum* alacriores, *subtiliores*, acutiores & promptiores sunt, dum subtilius & exquisitius olfaciunt, acutius audiunt, accuratius & magis distincte sapiunt, & ad tactum, maxime vero titillantem & prurientem valde sensibiles & attentæ sunt, quod inquam sane non torpidiores, stupidiores, segniores & ineptiores in *vitalibus*

bus fuerint officiis, etenim ex mollitie corporis & laxitate majori partium foeminearum argumentari velle ad *minorem* sensibilitatem, idem esset, ac modo allegatam & in experientia quotidiana fundatam alacritatem majorem in *externorum* sensuum negotio, negare velle, cum ad hosce externos sensus æque *organa* sensoria, *nervis* prædita, adhibentur, quæ haud *densiora* erunt, ac reliqua *proportio* corporis mollioris & laxioris infert: sicut vero masculis aliquando *effæminati* sunt mores, ita illi qui tales sunt, teneriorem, subtiliorem, celeriore, & intimiorem sensationem talem, de qua proprie loquimur, possident: de reliquo vero, quodlibet individuum *utriusque* sexus, sensu tali, gradu modo distincto, prædicitum est.

§. IX.

Meretur porro peculiarem disquisitionem, proxima *Temperamenti* annotatio, videlicet in quonam temperamento *major*, agilior, & activior talis sensus vitalis occurrat: *quodlibet* quidem temperamentorum & nullo excluso hoc sensu gaudet, unum vero præ altero est *sensibilis*: præcellit itaque etiam hoc interno vitali sensu reliqua temperamenta, *Cholericum*, quod, sicuti in *reliquis* sensibus tam internis quam externis vegetius & *alacrius* est, ita in hoc etiam tale esse solet, & aliena aut accepta non modo promptius percipit, sed prout merentur, eadem plurimum tractat atque dirigit, imo animose & strenue aut *expedite* & festinate quælibet ad suos *scopos* applicat; hinc hujus temperamenti subjecta præ aliis res *periculosas* & adversas observant & agnoscunt, quid quod citius illis *repugnandis* incumbunt, unde per bonam consequentiam, citius easdem *præsentiant* & percipiunt; quapropter in affectibus *contagiosis*, hujus temperamenti homines facilius & *celerius* ægrotant, cum tamen *firmiter* partium elater & sic dictus fibrillarum renisus motibus fermentativis putrefactoriis magis resistere, miasmata contagiosa, magis excludere & avertere, ingesta vero inquinamenta magis

coercere & comprimere, aëris & ætheris accessum magis temperare & impedire debeat, (repetimus: per magnum illud *oportet* physicum aut *necessitatem* absolutam physicam, *debeat*) quo minus contagium illud sese expandere & efficaciam suam exserere queat: sed quantum hic valeant speculationes illæ nude, *physicæ*, fida, ingenua, attenta & quotidiana experientia comprobant, videlicet, quod contra omnem talem opinionem, suppositionem & imaginationem *cholericæ* hisce affectibus *citius* subjiciantur, ita etiam iidem homines in reliquis occasionibus res utiles facilius & citius advertunt, & in usus suos convertunt, uti mitiora damna promptius etiam per reliquam suam *prædominantem* activitatem percipiunt, & illis sese expeditius *opponunt*: post cholericum temperamentum majori tali vitali sensatione præditum est *Sanguineum*, quod vero ob reliquum *proportionatum* motuum vitalium successum cum hoc suo sensu *interno* magis in *ordinario* vitalitatis statu activum & præstans est, in *extraordinaria* vero perceptione objectorum, maxime adversorum & periculorum, circa subordinanda salutaria consilia & iuste dirigenda talia auxilia, non *æquipollet* cum reliquis quibusdam temperamentis; sensus tamen hic in sanguineis est subtilis & præceps, quanquam in reliqua *directione* & *conciliatione* non ita exercitatus & moderatus.

§. X.

Diversitas huius sensus per *Nationes* similiter in hac tractatione notanda est, dum non quidem alicui nationi hunc sensum denegamus, sed discrepationem in eo tantum significamus, quod partim in quadam natione hic sensus res in corpore occurrentes *immoderatus* excipiat, proptereaque easdem *intensius* prosequatur, in alia vero natione, easdem *simplicius* & *continentius* percipiat, easdemque moderatius & *æquius* tractet, partim in quadam natione *ordinariis* methodis operandi magis studeat, in alia vero ad *extraordinarias* plus inclinet: inde evenit ut quædam nationes

nes firmiori & *durabili*ori sanitate fruuntur, neque *tot* ac
tantis morbis subjiciantur, quamvis causæ *externæ* & occa-
siones aliquando *plus* ad ægrotationes disponere deberent,
quibus eædem subjectæ deprehenduntur: homines vero,
qui vulgo *robustiores* & insensibiliores vocantur, ex eo ma-
xime hoc tenent prædicatum, quia communiter vegeta sa-
nitate & *vivacitate* gaudent, neque tam *facile*, aut tam sæ-
pe morbidis afflictionibus obruuntur, aut si aliquando ægro-
tare videntur, *sua sponte* & sine artificiorum applicatione
convalescunt: ex ejusmodi nationibus imprimis constant
incolæ septentrionalium regionum, nec non Afri, Nigri,
Æthiopes, & gentes novi orbis aut Barbari: sed quis tan-
tum ex Africa novi quid producat: circumspiciamus modo
in nostris nationibus homines opificarios, durioribus labo-
ribus addictos, villicos & vitæ rusticanæ inhærentes, quam
dura hæc sint capita & subjecta: in quibus sensus quidem
sufficiens adest vitalis, sed *simplicior* & continentior, neque
ita *exorbitans*, præceps, præcipitans, & titubans, hinc ob-
jecta materialia corpori insinuata sensus ille non modo *tem-
pestive* & *tranquille* percipit, neque adeo expavescit, sed
continentiori gradu eadem tractat & *modestis*, aliquando
plane *ordinariis* methodis eliminat, ne corpori noceant,
quod ipsum etiam longe majori utilitate succedit, quam si
objecta præter id quod noxia sint, *tanti* fuerint æstimata,
& adhuc *deteriora*, maligniora & perniciosiora apprehensa,
ex quo fit, ut iisdem *immoderati*oribus & vehementioribus
motibus oppugnetur: quod si etiam in prioribus subjectis
& nationibus *actuales* morbi obtingant, evenit, ut propter
hunc *tranquillum* sensum, placidius, moderatius & *beni-
gnius* ægrotationes illas superent. Quæcunque vero natio-
nes in hoc sensu, ut etiam in reliquis operationibus animæ,
delicatiores, intricatiores, *immoderati*ores, magis exce-
dentes & impatientes, aut cum eodem præjudicantes obser-
vantur, in illis non modo actuales morbi *frequentiores* con-

spiciuntur, sed & multiplices morbi numerosiores, longæ-uitates vero rariores deprehenduntur.

§. XI.

Quid *Educatio* ad hujus interni sensus diuersitatem, *immorigeram* qualitatem, & *corruptionem* contribuatur, attenta experientia abunde attestatur; quemadmodum vero homines à teneris tractantur, diriguntur & *educantur*, tales in moralibus & vitalibus plurimum *persistunt*: si in moralibus à *simplicitate* & sinceritate leducuntur, & in tergiversationes, astutias, inconstantias, præjudicationes, præcipitationes, impatientias &c. conjiciuntur, tunc in *vitalibus* negotiis singulas has *ataxias* exercent, ut propterea sensus, qui ad *vitam* pertinet, alius esse non queat, & tales homines à *simplicitate* sanitatis declinent, ex *levibus* causis & occasionibus alterentur, in morbis per multos *irregulares* successus turbentur, objecta vel *remissius* noxia maxima sensibilitate excipiant, eaque propter gravius ægrotare incipiant, moxque diversis suæ vitalitatis anomaliis subjiciantur, quia in tanta mollitie, teneritudine & subtilitate educati sunt: testimonio *infantium*, qui adeo *delicatè* enutriti, *scrupulosè*, conscientiosè, nimium sollicitè tractati & educati, ab omnibus cibis quibus præjudicium quoddam inhæret, & qualibet, vel leviter intranquilla, aura præmuniti & subtracti, & non nisi ad molliora & calidiora adsueti, variis etiam *medicamentis* frequentius obruti, vel vix *firma* sanitate fruuntur vel maturius *emoriuntur*, dum internus sensus, qui firmiori activitate cum vitalibus negotiis cohærere debet, nimis indulgenter habitus & tractatus fuit: ut, si unquam contra hujus sensus adsvetudinem per mollem educationem nactum, quicquam corpus intrat, illud non modo *egerrime* perferatur, sed & *inordinatis* motibus & methodis profligetur: quo *simplicior* contra, moderatior, æquabilior, temperatior & à rebus vanis magis aliena neque ita variabilis fuerit educatio, eo *æqualior* & vitalitati convenientior erit hic sensus, eo simpliciore *methodo* vivendi

di ejusmodi homines potiuntur, eo magis *ordinate* res utiles & inutiles tractantur, eo minus *extraordinariis* motibus aliena objecta proscribuntur, sed ordinaria simplici methodo & via expugnantur, eo *rarius* ægrotant, eoque facilius in ægrotationibus restituantur & in pristinam integritatem *magis ingenuè* revertuntur.

§. XII.

Quantum *Vitæ Genus* ad discernendum & mutandum hunc, sensum vitalem contribuat, aliquo modo ex prædictis liquet quod si enim subjecta quædam *durioribus* vivendi regulis atque modis, tam quoad diætam, quam quoad regimen sese dicaverint, sensus *tenerioribus* materiis & causis lædentibus tam exquisitè percipiendis, non indulget, neque illis adeo *estimandis* inhæret, sed si quædam illarum intra corpus sese demiserunt, eadem cum reliquis aliis *plana* & simplici methodo tractantur: contrarium vero contingit in delicato, aut perturbato vitæ genere, in quo uti mores & functiones animales corrumpuntur, ita etiam sensus vitalis confunditur, seducitur & depravatur, ut effectus deinde de sua causa testetur: quanquam enim in priori vivendi genere *æque perniciosæ* & periculosæ materiæ & causæ corpori communicentur, ac in posteriori, & hic nihil prærogativi quoad *simpliciter* phycas rationes teneat, tamen *effectus* discrepat, ut propterea culpa in nudis *materialibus* causis quæri non debeat: Huc etiam pertinet ratio *Consuetudinis*, hæc enim ut plurimum *depravat* animum, prout vulgo homini usitata esse solet, unde ad hunc *sensum* corruipendum non parum contribuit: si quicquam enim *contra* hanc consuetudinem corpori admoveatur, id ipsum *egerrimè* perfertur: quia ut maxime alienum & *insolitum* percipitur & agnoscitur, unde quavis *incontinentia* & impatienti profligatur: aut si quid per consuetudinem pro nauseoso & *adverso* habetur, & aliquando *inopinato* corpori insinuatur, id ipsum maxima cum aversione repente *percipitur* & sub multis *anomalis* commotionibus urgetur, & ad *excretionem* promovetur, quod

quod valet de diversis lapidis, aut olidis: si v.g. hystericae femellae vel minimum de ambra, moscho, Zibetho, aut dulci odore praeditis cum aliis remediis ingerunt, quod tamen antea non senserant, quanti & quales motus tale quid excipiant, docet quotidiana experientia: fieri enim in multis femellis solet, ut quaedam extra pathema tale adhuc odores tales averfari consuescant: Deinde unicum verbum adjiciendum est, de *Morbis praegressis*, qui sensum hunc vitalem à iusto, ordinario & *simplici* tramite seducunt, & ad similes causas morbidas celerius observandas & *iniquius* tolerandas convertunt, ut quaslibet, vel *leviores* causas intensius & intensius advertat, quin adhuc *magis* perniciosas praesentiat, atque reliquos vitales actus una ita seducat, ut illis causis *extraordinaria* communiter methodo posthac resistatur, de quibus deinde valet, quod indicterium abiit, quod qui semel aegrotare ceperunt, *desinere* nesciant, quod negotium multiplicibus exemplis illustrari posset: unum exemplum suffecerit hoc loco proposuisse: dantur diversa subiecta *plethorica*, quae hanc abundantiam sanguinis diu sine damno & offendiculo tolerarunt; quando vero propter illam *semel aegrotare inchoant*, & inepta quaedam artificia intercurrunt, ita offenditur hic sensus vitalis, ut complacato priori affectu, postea haec plethora variis alterationibus sit subiecta, & frequentioribus aegrotationibus ansam praebet, quae olim tam tranquille & placide gestata fuerat.

§. XIII.

Est vero hic *Sensus Vitalis* actus sive operatio *Animae*, non separatae & ad *triceps* illud monstrum pertinentis, sed *rationalis*; cum *quolibet* sensus requirat potiore concursu & directionem à *ratione* pendentem & sentire sive *percipere* sine *ratione* nunquam succedere possit: quin potest hic sensus appellari *ratio*, intellectus, notitia *sentiens*, circa diversa subiecta & objecta in oeconomia vitali occurrentia occupata; quanquam enim *Sensus externi*, quantum quidem luculenter observamus, per *instrumenta*
apta

apta administrantur, & forte etiam fieri possit, ut sensus *interni*, moralibus magis & *ratiocinationis* negotiis subservientes, similiter cum instrumentis in *cerebro* presentibus celebrentur, quod vero ita ingenue, perspicue & demonstrative significari non potest, tamen causæ *instrumentales* non confundi debent cum tota rei *forma*, neque circumstantiæ aut *modus* rei, cum *re* ipsa permisceri possunt, nō confusio oriatur: unde aliud est, si asseritur sensus administrantur per *nervos*, aliud vero est ipse *Sensus* sive simplicior ejus forma & indoles; unde recte ad principalissimum, *essentiale* & absolutum sensus requisitum, *Cartesius*, retulit *perceptionem*, siue animadversionem: *nervi* enim non sentiunt, *liquidum* illud æthereum, elasticum, spirituosum, materiale non sentit, sentire enim tanquam percipere, involvit formationem *ideæ* certæ, quæ idearum genesis *materialibus* subjectis imputari non potest, cum hic sit singularis actus & propterea *immateriale* quid; immateriale vero à *materiali* aut è materiali arcessere velle, pugnat contra essentialia rerum, & essentialia harum requisita, unde asserimus quod hujus actus (nimirum perceptionis,) qui in se spectatus *incorporeum* quid est, & cum *instrumentis* non confundi debet, causâ *efficiens* superior non alia esse possit, quam *incorporea*, qualis anima *rationalis* est; deinde formatio *ideæ* de certo objecto, siue in hanc, siue aliam speciem tactus incidente, est effectus *rationis*, non vero corporis aut *materiæ*, quæ materia non versatur circa *abstracta*; ei propter etiam *Sensum* quemlibet, hoc *vitali* non excluso, *animæ rationalis* operationem esse demonstramus: quin involvit denique omnis *Sensus* certum *finem*: formatio vero aut *inventio*, ut & ordinatio & *applicatio* finium non cadit in potestates & affectiones *corporis* & *matariarum*, sed principii cujusdam superioris qualitates, *boni* aut *mali*, quod per fines obtinere debet, gnari; quale non aliud quam *rationale* est; propterea etiam animam rationalem *hunc sensum* administrare ex fundamento *rationis* demonstramus.

Tanto magis vero hoc inclarescit, quoniam hic Sensus per *morales & patheticas* causas maxime afficitur, quantum enim *Timor, Terror, & Ira* valeant ad alterationes motuum *vitalium*, quotidianus docet eventus: sicut enim hæc pathemata tantum efficiunt, ut animi sensus ad diversa objecta *immoderatus* applicentur, aut à quibusdam objectis *impetuosius* subtrahantur, & juxta talem operationem reliquæ subordinandæ actiones administrentur, ita simile quid cum hoc *Vitali Sensu* contingere solet, quod in exemplo clarius fiet: evenit ut aliquando *materia* noxia & *peccans* in corpore gestetur, sed ob *tranquillitatem* animi & *moderationem* vitalis sensationis placidè modeste & non nisi *ordinariis* motibus se & excretoriis proscribatur; quam primum vero in tali statu *animi pathema* intercurrit, mox suboriuntur eximie alterationes quando, videlicet hæc *tranquillitas* animi & *simplicitas* sensationis turbata fuit, ut, propter illam patheticam commotionem, quæ suum *objectum* ægrè, adversè, immoderatè & *impatenter* perfert, atque huic oppugnando aut excludendo omnem repentinam & vehementem operam adhibet, ut inquam, nunc hic *Sensus* vitalis, suum objectum, circa quod hucusque occupabatur, *ægre* ferat, & *intensius* prosequatur, adeo ut ex augmento vel variatione *ordinariorum* motuum *vitalium*, *morbi* inde emergant: luculentum hujus rei testimonium occurrit in *Peste*, & affectibus *contagiosis*, quando inter alios, talibus morbis decumbentes, homines, alii versantur, qui ob reliquam *tranquillitatem* & continentiam animi, tam diu nihil metuentes, sed *confidenter* officia sua exercentes, à morbis istis *liberi* degunt, quin aliis ægrotantibus adsistunt & subserviunt: quis non de hisce certo credere debeat, quod *materia contagiosa*, quæ valde *subtilis* est, in corpora eorundem sese *insinuaverit*, quæ vero sub reliqua animi *moderatione* ordinariis se & excretoriis motibus tractatur & expugnatur: quam primum vero eiusmodi homines terrorem,

timorem, nauseam, & *abhorrescentiam*, experiuntur, ex-
templo eodem morbo demum corripitur conspiciuntur; un-
de aliquando testimonia uberrima occurrunt, de homini-
bus, qui in loco, peste infecto, diu salvi & incolumes inter
ægotantes & mortuos conversabantur, exeunte denique
tali contagioso morbo, si inopinato in *terrorem* aut *aversi-*
onem delapsi sunt, eodem morbo opprimuntur & jugu-
lantur.

§. XV.

Simile exemplum manifestum occurrit in subjectis *cal-*
culosis, in quibus *extra* mali sui exacerbationem, *labes* in
renibus, imo *calculus* præsto est; quam primum talia *ter-*
rore corripuntur aut irascuntur, iracundiam vero suam in
adversum objectum non exequentur & *exsatiant*, ex ea oc-
casione mali sui recrudescencias & vehementes invasiones
experiuntur, quando jam *Sensus Vitalis* suum *objectum*
quod corpori inhæret, & à *vitalitate* alienum est, æque æ-
grius advertit & perfert, sicuti animus in *moralibus* suum
objectum hoc tempore maxime *aversatur*; hinc contingit,
ut propter illam *immoderatam* perceptionem & aversionem
calculi, motus illi spastici in affectis locis suscipiantur, *eun-*
dem finem cum suo objecto in genere urgentes, qualem *a-*
nimi pathema cum suo intenderat, nimirum remotionem: si-
cuti vero ad patheticæ hujus commotionis excitationem
præviis Sensus requiritur, ita in hac alteratione vitali præ-
currit efficacia interni illius vitalis sensus, qui cum objectis
in corpore occurrentibus commercium suum habet: ex eo-
dem fundamento fluit etiam illud notabile phænomenon,
quando subiecta, quæ semel grassante iam affectu *contagio-*
so, morbum *superarunt*, adhuc vero *inter* ægotantes tales
degunt, & absque omni dubio adhuc *materiam* perniciosam
in suo corpore continent, imposterum, quam diu hic morbus
hac vice durat, eundem affectum *non* subeunt: ubi adest
eadem maligna materia, adest etiam adhuc *mixtio* animalis
valde *corruptibilis*, sed deest illa alteratio quæ antecesserat;

unde proxime concludimus, quod *materiales* possibilitates & *potentie* hoc negotium non exhauriant, deinde quod in *prima* materiæ malignæ invasione sensus vitalis cum multa interna *anxietate* & consternatione stipatus, *extraordinarias* tales se & exeretorias methodos introduxerit, & denique, quod superato semel hoc malo sensus hujus materiæ nunc magis *adsuetus* & in subtili *reminiscentia* superato periculi constitutus, quamlibet *materiale futuram residuam* malignitatem temperationibus & *continentioribus* modis, motibus & methodis expugnare adjuvet: quale quid analogum in *moralibus* negotiis indies occurrit, maxime vero in *externorum* sensuum exercitio: ubi solum considerationi attentæ commendamus illud phænomenon, quantas videlicet *alterationes* post se trahant, objecta fontica & *periculosa*, quando *prima vice* sensibus externis subjiciuntur, & quam *parum* eadem curentur aut æstimentur, imo quam *continenter* tractentur, si *sæpius* iisdem sensibus offeruntur.

§. XVI.

Produximus hætenus aliquot documenta, quibus commonstramus, quod hic *Sensus Vitalis* actus sit *animæ rationalis* in œconomia vitali laboriosæ, & *Naturæ* appellationem tenentis, sicuti hoc ex *indole* & forma *Sensus* in genere spectati, deinde ex *moralium* & *patheticarum* commotionum communiione cum sensibus exposuimus; nunc vero per proximam connexionem asseveramus, quod *hic Sensus*, de quo differimus, genuinum illud *vinculum* sit, per quod *Anima cum Corpore* vivo cohæret: enim vero si corpus animale tam *corruptibile* & fragile saluum *vivum*, integrum & sanum esse debet, tunc hanc integritatem non *ex se*, aut *a se* ipso expectare potest, cum ipsum indigeat conservatione, adeoque eandem *aliunde* expectet: quo vero infirma mixtio animalis a *corruptione* arceatur & præmuniatur, necesse est, simplici plane concipiendi ratione, quo indefinenter & constanter illæ materiæ *removeantur* & reliquæ

quæ causæ excludantur, quæ corpus *lædere* possunt; corpus vero in hac consideratione & hoc ordine est subjectum *patiens*, circa quod hi respectus occupantur, quo vero ab eodem hæ perniciosæ circumstantiæ excludantur, necesse est quo eadem *præsentiantur*; nam nulla corporis urget *necessitas*, neque hæc ita fieri *debent*, quo *tali* modo, methodo & successu aliena & *nociva* exterminentur: hac enim ratione & *physice* de hoc negotio judicando, adhuc facilis materiæ peccantes *in corpore* hæreere possent: non enim propterea se & excretiones contingunt, quia instrumenta five organa *tali* aptitudine instructa adsunt, quibuscum secretio & excretio administrari posset; alias mirum in modum confunderentur conceptus de *instrumentis*, cum *mediis* & *actibus*, quæ confusio inter causas *instrumentales*, *mediatas*, *formales* & *finales* maxime evitanda est: unde requiritur quo antea causarum lædentium *præsentia* advertatur, quo *percipiatur* ubi causæ illæ hæreant, & quo innotescat, *quomodo* causæ quælibet tractari debeant: etenim si v. g. in musculosa quadam parte *stasis* sanguinis occurrit, hæc sane non ejus valoris est ut inflammationem *necessitet*, quia hæc stasis etiam *sine inflammatione*, illic hæreere posset, & quia inflammatio, ut actus salutaris, a causa tam *fortuita* & noxia excitari, formari & effici non posset, unde necessarium esse judicamus, quo in *Sensum* cadat hæc stasis, & *ubi* eadem adsit, quo deinde eidem *vitalis* Therapia applicari queat.

§. XVII.

Quare ex eo judicamus, demonstramus & concludimus, quod, si corpus *vivum* reddi aut conservari debet, necesse antea sit, quo corpori adsit *principium*, res *utiles*, & pro mixtione animali salutare atque idoneas, contra vero *noxias*, peccantes & adversas *cognoscens*, earundem *præsentiam* vel *absentiam* observans atque sentiens, & *quomodo* quævis harum tractari & dirigi debeat, intelligens; si itaque vita hisce operationibus obtinetur, ut necessariæ &

utiles substantiæ & causæ *retineantur*, *inimicæ* vero *removeantur*, sensus vero ad perceptionem necessariarum & noxiarum requiritur, hæc sensualis perceptio vero ab anima rationali profluit & dependet, sequitur quod hic internus vitalis sensus illud *medium* sit per quod *anima rationalis* cum negotio *vitali* & *corpore*, in quantum *vivum* est, cohæreat: in genere quidem *motus* sunt illud vinculum animæ cum corpore; quod vero animam cum vivo corpore connectit & seorsim aut *specialius* combinat, indicato modo, ipse *Sensus* est: & hic sensus *inter* animam immaterialem & corpus *intermedius* est, ita ut per hunc anima cum corpore & hoc cum illa cohærere queat: *sentire* enim, juxta præcedentem demonstrationem, non est *materiale* quid, neque *affectio* materiæ, sed est immateriale, videlicet operatio & *actio*, apprehensio in *mente* & formatio *ideæ* certæ de occurrente *alteratione* aut commotione, quæ percipitur: sensus vero sive externus sive hic internus vitalis non sine *instrumento* materiali peragitur, quæ materialia requisita *corpori* sunt propria, propterea hic sensus conjungit *animam* & *corpus*, illam *activam* hoc *passivum* & *motus* animæ admittens; quæ demonstrationes, uti simpliciores existunt, ita alias confusas, imperfectas, supposititias & fictitias opiniones & traditiones de spiritibus sive animalibus sive vitalibus, de succo nerveo & similibus materiis, in quantum animam rationalem cum corpore viaculare dicuntur, merito deprecamur & evitamus, qualia theorematum tantum in Theoria medica *articulum fidei* constituunt, aut per male cohærentes assimilationes & analogias iustis & necessariis connexionibus destitutas obtruduntur: qualium theoriarum clausula non raro illa est: Deus ita voluit: atque ita sanctissimus Deus non raro per temeritatem detestandam humanam fit refugium, quo ignorantia conjiciuntur.

§. XVIII.

Prout vero hic sensus animæ rationalis actus est, ita ab
ani

anima illa spuria *sensitiva* merito abstrahimus; non quidem animam *sentientem* sed vulgo sic dictam sensitivam, & juxta hypothesein a *rationali* distinctam, negantes, quæ multiplicatio animarum, ne quidem per sanam rationem concipi potest, cum sensus nunquam *rationis* expers sit: ob id vero nulla ratio necessitat, quo propter *discretionem* qualemcunque operationum, cuilibet harum *peculiarem* antistitem aut præfulem adscribamus & affingamus, quod esset *entia præter necessitatem multiplicare*; nam quodcunque ab uno *vero*, certo, specifico, cognito, existentiali & *reali* principio committi potest, id per nullam urgentem necessitatem, alteri cuidam novo, obscuro, dubio, imperfecto, fugaci & imaginario adsignandum est: nunc vero sensus non est *rudis* quidam actus, neque unquam *ratione* vacuus, cum ipsa *instrumentorum* & organorum ad actum sensationis *applicatio* & *directio*, non sit confusa, *perturbata* uti dicunt, bruta, sed secundum objectorum conditiones *regularis*, ordinata & *proportionata*, quod directorium *corpori* non competit, cum organa sensoria, quoad *materiam* suam considerationem æque facile *confuse*, perverse, turbulenter & *sinistre* moveri queant, ac accurate & scopis suis *convenienter*; hinc *sine rationis* concursu ne quidem *instrumenta* sensoria ad actum sensationis condigne & proportionate adhiberi possunt, tanto magis ipsa sensatio rationabili quodam actu absolvitur: si itaque anima *sensitiva* vulgo sic dicta, esset ens verum, existens & reale, non vero fictitium & imaginarium, quid quod si propterea anima hæc quosvis sensus administraret, necesse demum esset, quo ubique locorum anima *rationalis* concurreret, illam adjuvaret, informaret, excitaret, *dirigeret* & præsecutus seu gubernator illius existeret: si enim anima sensitiva *sine ratione* sentire deberet, sane nesciret, quid, quantum, quando, quomodo, quamdiu, quare, & ubi sentire & percipere deberet: cum quo solum conferre rogamus illud quotidianum phænomenon, quando ratio non attendit suis sen-

sensibus, quid sit videntibus oculis non videre, & audientibus auribus non audire: quod idem esset: ac anima sensitiva applicat sensus & nihil sentit: & quod idem est ac *anima sensitiva est non ens.*

§. XIX.

Et licet de hoc sensu hactenus varia documenta & diversas demonstrationes proposuerimus, placet tamen adhuc melioris ordinis gratia hanc demonstrationem renovare & reassumere, & primo *a priori*, deinde vero *a posteriori* huius sensus *existentiam* & *efficaciam* explicare: circa demonstrationem *a priori* notandum est, quod totum nostrum corpus ita *textum* & *structum* sit, ut *Sensus* per illud diffundi & *distribui* queant, siquidem ne quidem *vasa* quædam exclusa sunt, ob quarum membranaceam & simul *nervosam* texturam commode in iisdem sensatio administrari potest: dum enim nervi *proximum* sensationis *instrumentum* materiale sunt, hi vero per *totum* corpus, tam *interne*, quam *externe* disperguntur, ita per internum & externum corpus Sensus distribui & exerceri potest; ob id vero nervi sensorii *organis* insinuantur, ut partim eadem *moveri*, partim in iisdem diversa *objecta* præsentia observari, adverti & *percipi* possint, hæc enim indoles est sensuum *externorum*; quid quod per sensus vulgo sic dictos internos diversæ *ideæ* præsentantur, & ut præsentibus annotantur, comparantur & tandem dijudicantur: unde sane reliquus sensus non alterius indolis erit, nisi observet & percipiat, objecta præsentata aut præsentia: etenim nullibi in toto corpore *nervi* adsunt, ubi non simul & *motus* & *sensus* adest, ita ut neutrum sine altero esse queat, & utrumque *ad se invicem* habeat suam relationem, dum sensus est *propter* motus, & hic *propter* sensum: si itaque *internæ* partes sensu præditæ sunt, necesse omnino est, quo intrinsecus *observentur* diversa occurrentia *objecta*, quo dijudicari queant, an corpori *proficiant* an *officiant*: non vero propterea sensus homini sunt dati

dati & concessi, quo tantum aut *primario* crassas, violentas, vehementes & *extraordinarias* offensiones percipere queat, sed ut *ordinarias*, subtiliores, *teneriores* & mitiores alterationes observet; hinc eo non sunt restringendæ internæ vitales sensationes, ut tantum *crassiores* mutationes advertantur v. g. quando flatus intestina distendunt, quando calculus in ureteribus aut urethra hæret, quando infans per uterum exprimitur, quando spina est infixa &c. sed uti *externi* etiam sensus *subtilioribus* objectis exquisite & teneriter percipiendis intenti sunt: ita etiam hic vitalis sensus subtilitates observare & penetrare potest, ut non æque requiratur, *vehemens* & *crassus* contactus objectorum ad partes sensu præditas, quo minus in *subtili* & tenerissimo odore tam *crassa* & cruda organi sensorii alteratio concipi aut supponi potest.

§. XX.

Deinde a priori demonstrari potest existentia hujus sensus, quod inter *animam* & *corpus* sit arctum *vinculum* & commercium, ita quidem ut neutrum horum subjectorum possit esse sine altero, quando statum *vite* animalis in homine observamus; dum vero *corpus* esse debet *propter* animam, necesse etiam est, ut sit *durabile* & integrum, quo eidem diu & legitime inservire possit: utitur vero *principalius* anima suo corpore *per* *Sensus* & inter hos etiam *externos*, quo ad intellectum & justam rerum, circa quæ versatur, *cognitionem* pertingat, quo actum imaginationis, memoriæ, comparationis & dijudicationis formare discat, & bene excolat: quos sensus post hac in *corporis* sui usus convertit, ne huic ab *externis* causis & circumstantiis *pericula* accidant, sed quo iisdem tempestive suum corpus *subtrahere* queat, ut in integritate suæ *texture*, & *structuræ* perennet: objecta vero quæ sensibus occurrunt concentrantur in sensum *Tactus*, ex cujus gradu diverso percipitur & advertitur, *quantum* & *quale* sit, illud objectum, unde cognoscitur, an corpori *salutare* vel

ini-

inimicum existat, tactus vero hic non semper est crassus, fortis aut *impetuosus*, sed subtilis & *lenis*, sufficiens vero & ad dijudicationem occurrentis objecti *satisfaciens*: quæcunque itaque corpus *contingunt*, eadem huic certam speciem & peculiarem gradum *alterationis* communicant, prout vero hæc alteratio corpori congruit, vel magis & minus, ita æstimatur & tractatur, vel ut *bona*, utilis & necessaria, vel ut *mala*, noxia & adversa: proveniunt porro tales contactus a causis materialibus vel *crassioribus* vel *subtilioribus*: dum vero nunc non modo corpus *textum* & *structum* pro commodo animæ durabile esse debet, sed omnium maxime *mixtio*, (quæ nimis corruptibilis & infirma est, & qua nititur reliqua textura & structura) corporis animalis hac durabilitate indiget, dum porro *vita* non propter se ipsam sed *propter animam* est, dum præsentem *anima*, præsens est *vita*, & absente illa, hæc etiam abest, dum corpus mixtum textum & structum etiam *internum* variis contactibus a causis *materialibus* est subiectum, unde corpus vel in sua connexione *sustentatur*, vel *læditur*, læsio vero vitæ & durabilitati repugnat, *utilium* vero materialium & qualitarum materialium habitus corpori applicari & in durabilitatis illius *commodum* converti debet, ita per bonam consequentiam sistimus & demonstramus Sensus Vitalis veritatem & existentiam; præprimis cum *internum* corpus ratione structuræ suæ *in genere*, ad sensationem æque aptum & *tactui* atque *contactui* subeundo expositum atque habile sit.

§. XXI.

Accedit & hæc consideratio, dum anima per *totum* corpus est *extensa*, generica sua *activitate* mediante *motu*, imo dum maxime evidenter per *externum* corpus *sensatione* manifesta, operosa deprehenditur, ut in extimis apicibus & summis extremitatibus qualescunque occurrentes *alterationes*, subtiliores & crassiores percipiat, quid quod dum *internæ* partes præ externis non modo *teneriores*, sed
ad

ad negotium sensationis aptiores existunt, dum porro *interna* partes *nobiliores* sunt, quam *externæ*, propterea nihil impedit, quo minus etiam *internus* talis, *vitali* officio subserviens, *Sensus* adfit: etenim si necesse est, quo ad *exploranda* objecta in externo *crassiori* & respectu aliarum partium *ignobiliori* corpore, sensus adesse debeat, quidni tanto magis talis sensus requireretur, pro *interno* corpore, in quo humores extreme *corruptibiles* profluunt, & partes ipsæ flexiliores, *molliores* & humidiores, adeoque *lesionibus* magis obnoxiaæ adsunt, quo materiæ eo pertingentes, & alia accidentia illic occurrentia legitime observentur, & cuius valoris & usus sint, dijudicentur, ne ipsis ulla potestas concedatur, quo vel *infructuose* corpus oppleant, sed si aliquam utilitatem & salubritatem promovere possunt, eo etiam applicentur, vel si corpori non conveniunt, & legitimam *temperiem* offendunt, mature removeantur, & tali ratione *durabilitas* corporis formetur & absolvatur. Quo imprimis adhuc spectat, quod negotium vitalitatis maxime versetur circa *selectum* causarum & occasionum, *necessariarum* & corpori congruarum, *retinendarum*, superfluarum vero vel plane *inimicarum*, *excernendarum*: hic selectus vero infert *prævium* quendam sensum de iisdem formandum aut formatum, alias æque facile inutilia retineri & utilia eliminari possent; nam juxta hunc sensum ordinantur deinde motus, materiis & occasionibus illis tractandis *competentes*: enim verò e superficie corporis æque facile tenuior *lymphatica*, pingvis & gelatinosa portio dimitti potest, ac serosa *perniciosa* substantia, modo cutis sufficienter *relaxetur*: quod vero serum excernatur & lymphæ retineatur, aut motus ita *ordinentur*, quo tale quid fiat, illud nititur *rationabili* fundamento, quia serum mixtione animali nocivum, lymphæ vero proficua, existit; ad hoc negotium vero requiritur in corpore interno *Sensus*, qui occupari debet tam circa *efficaciam* feri in humores & partes, & circa lymphæ *relationem* erga reliquum

corpus, quam circa *præsentiam* horum humorum: utpote quæ breviter allegata consideratio latiori deductione in negotium *nutritionis & excretionis* duci posset.

§ XXII.

Quam difficilis vero videri potuisset demonstratio a priori de sensu vitali, quam tamen non modo in hoc ordine, sed in præcedenti reliquo etiam contextu, suppeditavimus, eo facilius adhuc erit altera demonstratio a posteriori præbenda, ut nimirum ex effectu commonstrems, quod talis *Sensus Vitalis*, in œconomia vitali adsit, quod ipsum copiosissimis exemplis sistere & testari possemus, sed placet in fundamentali hujus tractationis commendatione principaliora documenta commemorare: significamus itaque, quod hic sensus sese tam in statu *Sanitatis*, quam *Morborum* quotidianis phænomenis prodat: quod enim *Sanitatis* statum concernit, negari sane non potest, *quantæ* heterogeneitates vel in corpore *generentur*, vel intra illud *assumantur*, quæ, si corpus saluum & sartum esse debet, absoluta *remotione* indigent; iam vero corporis constitutio *materialis* ita comparata est, ut impuritates illæ possent *subsistere* in humoribus, donec illis labem & *corruptionem* intulerunt, vel in partibus hæreere valeant, quia partes *extendi* aut expandi possunt, vel organa denique plane constringi possent, adeo ut nulla *materialis* qualitas *necessitet* harum impuritatum sequestrationem, & illud *Magnum Oportet* physico-mechanicum in substrata tractatione solum *imaginarium* atque obtrusum sit: quo vero in sanitatis tramite eadem constanter & *ordinate* removeantur, requiritur totius vitalitatis & sanitatis *præscientia* in causa illa *superiori*, quæ vulgo *Natura* vocatur, juxta hanc administratur sensus *intra* corpus, quo hæ materiæ observentur, *quando* augeantur, *quam cito* noxam suam minentur, *in quos* humores vel partes operentur, *quando & quantum* intersit ut præparentur & ejiciantur, *quo tempore* atque *ordine* dimittantur, *quibus locis & motuum gradibus* proscribantur, *qualem speci-*

em involutionis aut præparationis requirant & admittant: & secundum has & plures adhuc alias animadversiones motus in statu sanitatis succedunt & continuant, ut ex *effectu* ad *causam* argumentari queamus: quid ni etiam insensum cadere debeat, quomodo *diversa alimenta* concoqui debeant, nam solidior cibus non urget ventriculum, quo *validius* se contrahat, ipse vero status & ratio sanitatis & vitalitatis, *finali* potius quam *materiali* respectu, postulat, quo peristaltis ventriculi *efficacior* & *vegetior* sit, si *solidiora* alimenta ingesta sunt: & quo hoc fiat, interest quo hæc cibi consistentia *spissior* & *solidior præsentatur*.

§. XXIII.

Simile quid contingit, si à subjectis *duriore* diætæ adfuetis *molliora* ingeruntur, è quorum commestione *ægre* habere solent, cum potius concludi posset, quod, qui *magis* potest, etiam *minus* possit: sed eventus & effectus destruit opinionem: & quanquam vera sit illa ratio, quod *contra consuetudinem* eiusmodi subjectorum pugnet, tamen eadem consuetudo hunc *Sensum* pro fundamento habet, neque contra *molliorum* alimentorum *præsentiam* tales contractiones in præcordiis susciperentur, ni *perciperentur* mediante hoc interno Sensu: & quid forte usitatus est, quam si quædam subjecta *certos sapes* averfantur, & talis substantia ita sapida, parcissima etiam quantitate, ipsis sub alimento quodam offertur, ut post plures horas, quin altero adhuc die hunc adversum saporem *sentiant*, proptereaque nausent; quam simplex non est illud experimentum, quomodo in hominibus unius ejusdemque sexus, ætatis, temperamenti educationis &c: *usus vini* diversos effectus exserat, in adfueto quidem nullum incommodum & retardatam inebriationem, in alio, vini usui haud *adfueto*, non modo citiorem sanguinis inturgescentiam sed & crapulam longe majorem minori licet quantitate ingestum, causetur; quid hîc sub consuetudine *internus* Sensus valeat, ex præmissis judicare licebit: quid cerev. siæ adfuetæ & insuetæ in plurimis sub-

jectis conferant, ad diversas alterationes, imprimis circa urinæ excretionem, testatur quotidianus eventus; an vero hæc proportio inter *novas* particulas cerevisiæ & *antiquas* porositates organi secretorii periclitetur, an vero consuetudinis, & sub hac, sensus vitalis major ratio habenda sit, dispiciet æquus arbiter, cum quotidiana experientia testetur, quomodo res infueta, quando percipiuntur præsentibus esse, impatienter & *immoderate* ferantur: & quidni effectus *interni* Sensus, nimirum *vitalis* fuerit, quando è victu steriliori minusque alimentoso, principia nutrientia exquisitius tamen extrahuntur, & in usum vitalem convertuntur, & contra è cibo magis alimentoso eadem principia non tam accurate sequestrantur, sed multa eorundem cum fecibus egeruntur, ubi omnino perceptio *majoris* vel *minoris* copiae talium principiorum requiritur, secundum quam motus concoctionis vel *intensius* & exquisitius vel *remissius* magisque superficialiter administrantur.

§. XXIV.

Et cum *Vita* atque *Sanitas* nihil aliud quam *Therapia* sit, mediante qua corpus à diversis causis inquinatum, repurgari & in sua integritate conservari debet, ita requiritur quo non modo *Sensus Vitalis* super *materiales* causas vigilet, sed quo etiam observet liberum & nihil impeditum *motuum* successum, in quo præcipue *Sanitatis* character consistit: & quod hoc etiam fiat, testatur effectus, dum *motus* semper ordinantur secundum *proportiones* humorum, viarum & partium, quale quid imprimis in statu *Temperamentorum* occurrit, quando humores *spissiores* per vias *angustiores* neque temerè neque negligenter, neque impetuose neque debiliter, sed prout salutari successui competit, cum *tenore*, sufficienti valore & circumspecta atque vigili activitate promoventur, aut quando humores *subtiles* & mobiles per arctiores vias cum intensiori, *fortiori* & expeditiori pulsu & tono transprimuntur: quo loco sane in temperamento Melancholico ex corporis constitutione nihil urget

get & *necessitat*, ut motus ita succedere debeant, cum æque facile in illo ob rigidiores & firmiores fibrillas atque reliquas partes motus vehementius, impetuosius & impatientius administrari possent, ni ex hoc ordine & gradu motuum, periculosi viscerum infarctus & funestæ stases atque incarcerationes sanguinis extimesceri debeant: sed quo motus ita *proportionatè* & statui vitalitatis atque sanitatis convenienter exerceantur, cum *proportio* hæc erga *motus* non in *corpore* hæreat, sed cum corpore applicanda sit, ita absolutè requiritur *præscientia* & *præsentio* quædam de statu humorum & partium solidarum, ut & de *relatione* & receptivitate inter fluidas & solidas partes *materiali*, quo deinde hæc proportio inveniri & legitimè dirigi queat: proinde variat aliquando in temperamentis constitutio humorum secundum diversitatem *vite generis* & *diætæ*, ita ut *æstivo* tempore sanguis *fluidior* & mobilior deprehendatur ob frequentiores corporis commotionem, aut ut sub diætâ tenuiori humores etiam teneriores existant; quo itaque juxta hanc specialissimam discretionem in sanis subjectis occurrentem, motus tamen vitales *legitimè* celebrentur, necesse est quo mutatus talis status antea *sensui* patefiat, ut secundum hanc perceptionem *justus* motuum gradus inveniri & applicari queat, quoniam consistentior sanguis paulo efficaciori motu indiget, hæc vero sanguinis consistentia neque cor neque partes musculosas compellit & cogit, quo circa pulsum & tonum gradus motuum augeant; unde secundum perceptionem *præsentis* sanguinis status, hæc motuum proportio, ordinata & methodica procedendi ratione exercetur.

§ XXV.

Posteaquam brevibus demonstravimus, quam activus sit hic sensus vitalis in statu sanitatis, proximis disquisitionibus huic considerationi combinanda est illa altera & priori ad latus ponenda observatio de eodem Sensu, nimirum quod absolvat *Sensibilitatem personalem* in vitalibus
ne-

negotiis efficacem, quæ ex *effectu* non potest non esse satis cognita, quomodo nimirum homines secundum hanc sensibilitatem discrepent; quod vero hæc Sensu Vitali nitatur, adhuc in dubium vocari posset, si nimirum culpa conjicitur in *teneritudinem corporis* (quamvis homines proceri & *robusti* valde sensibiles quotidianis exemplis deprehendantur) vel plane in *debilitatem* aliquam (quæ eo minus quadrat *indoli* sensibilitatis, cum præceps & rigorosa objecti apprehensio, cum debilitate non satis conveniat.) Non quidem hoc loco agimus de sensibilitate in moralibus, sed potius in *vitalibus* negotiis laboriosa & studiosa; involvit enim hæc sensibilitas repentinam, strenuam, *expeditam* & valde activam oblati, præsentis, vel ut præsentis præfigurati objecti *observationem*, subordinatam *æstimationem*, atque prosecutionem sive in admotionem & retentionem sive in remotionem & excretionem collimantem: tale vero quicquam anima in vitali negotio sine sensu quodam, in internis corporis activo, perficere non potest: unde id ipsum quod vulgo sensibilitas hominum vocatur, idem ille sensus est, cum *actu æstimationis*, deliberationis & applicationis conjunctus: datur itaque sensibilitas respectu objecti *grati* vel *ingrati*, secundum quod deinde motus vitales alterantur, prout homines quidam a mutationibus tempestatum, a potu vel cibo paululum ordinariam quantitatem superante, ab alimentis ac potulentis adsvetis vel insuetis, facile afficiuntur, quæ singulæ causæ externæ subjectis *adsuetis* nulla incommoda facessunt, quando vero alterationes quasdam post se trahunt, id non *per se* efficiunt, sed prout *percipiuntur* præsentia sua *consuetudini* & *æstimationi* adversæ, aut intolerabiles, unde per motuum ministerium profligantur: & hoc fundamento nititur phænomenon illud intricatæ aliàs ætiologiæ, quæ Physicis & Astrologis Medicis multam crucem figit, & multas calculationes & computationes extorquet, nimirum quænam sit ratio *Influxus siderum* & mutationis macrocosmicæ in corpore

pus humanum, five hoc fiat in subjectis sanis five ægrotantibus ut secundum lunæ eminentiores phases, aut ecclipses, five insignes siderum constellationes, positus & variationes in vita animali mutationes quædam occurrant: quos effectus non simpliciter *materiali* influxui quasi *virulentæ* efficaciam & necessitati adscribimus, alias nullus homo, cui *eadem* mixtio corruptibilis est, ab hoc effectui immunis esset; asserimus vero quod alteratio motuum *atmosphæricorum* à *sensibili* subjecto subtili ratione excepta & percepta, futuris alterationibus in *vitalibus* functionibus ansam præbeat; & si etiam materiale quiddam communicetur, requiritur tamen, quo & illud in corpore observetur, an mixtioni & consuetudini *conveniat*, vel minus, quo posthac *rite* tractari possit, quoniam materia peccans corpori illata sibi relicta à *corpore* nudo non excerni, sed ut subtilis, *mixtioni* humorum diu inhærere potest.

§. XXVI.

Quod vero hujus *Sensus Vitalis* administrationem in *morbidis* afflictionibus concernit, asseveramus quod ille se extendat tam ad perceptionem *Quantitatis*, quam *Qualitatis* humorum & *Progressus* motuum, & quicquid cum hisce circumstantiis connectit: circa *Quantitatis* observationem perspicemus modo inter alios specialiores humores, *massam sanguinis*, cujus superfluum quantitatem in *hunc Sensem* cadere asserimus: quando enim sanguinis copia *abundat*, necesse est, quo *majori* motus gradu tractetur, cum majus *pondus* requirat majorem motus valorem; nunc vero sanguis copiosius ad cor profluens, nulla *physica necessitate* siue efficaciorum cordis *pulsus*, siue validiorem *tonum* partium causatur, quin potius materiali sua ratione atque pondere & cor & reliquas partes *aggraves*, obruat & oppleat quo minus ordinate se movere queant; flexilis enim & extensionibus facile cedens cordis constitutio *nimum quantum* sanguinis recipit, ut declamari solita *elasticitas* cordis nihil urgeatur ad fortiorem contractionem: nam elater fibrillarum cordis *extremam* expectare, extensionem,

F

quis

quā ob molliem earundem fibrarum diu cedit, donec *resistat*: neque efficacia *ponderis* in copiosiori sanguine exhauriet *genuinam* rationem physicam motus cordis, cum sine ulla vel distensione vel ponderositate cor pulset, imo cum in *defectu* vel sanguinis vel copiosi sanguinis, cor tamen potenter contrahatur, ut & cum secundum phantasias & commotiones *patheticas* cor vehementiori systole afficiatur: neque copiosior sanguis, partes porosas *stimulabit* ad fortiolem compressionem & constrictionem, quin magis easdem extendat, impediat & molestat: hinc circumstantias in hoc negotio occurrentes ita perpendimus & connectimus: in corpore animali tam vasculoso, poroso & anfractuoso, requiritur iuxta *proportio* motus ad humores, si salutaris, nimirum *vite* & *sanitati* conveniens, effectus obtineri debet; corpus vero nostrum *diversis* proportionibus assumendis aptum est; si itaque humores accumuluntur, requiritur proportio ne *debilius* neve *vehementius* impellantur & moveantur; & quo *legitimus* motuum gradus applicetur, necesse est, quo *abundantioris* sanguinis quantitas in præsentia sua *percipiatur*, imo ut observetur, *quanto* pondere pristina quantitas aucta sit, quod levi opera fieri potest, quo deinde iuxta motus proportio sanguini copiosiori adhiberi queat: observari vero potest *gradus* ponderis, si alicui corpori ponderoso, cujus pondus nondum constet, *quædam vires* motrices imittuntur, hæ si *non sufficiunt* pro pondere transferendo, mox eadem vires augeri possunt, quo pondere *convenient*: ob id inferimus, quod sub prædictis circumstantiis Sensus Vitalis activus sit circa quantitatis sanguinis perceptionem & subordinandam directionem & tractationem.

§. XXVII.

Neque solum ad *simplicem* Plethoræ tractationem hic Sensus requiritur, sed necessarius etiam est ad salutarem illius *imminutionem* per *Hæmorrhagias* spontaneas; hæ enim uti *directe* pro cura plethoræ quadrant, ita stant etiam sub exquisito *naturæ* directorio: haud enim sanguis in ejusmodi tacitis hæmorrhagiis *passive* erumpit, & *extrinsecus* eructat, cum

potius non modo tali, sed adhuc majori quantitate *in corpore* contineri queat, quod expansionibus & distensionibus ubique cedit, sine *necessitate* absolute *physica*, quod sanguis copiosior ab *intra extrorsum* effluat: neque *nudæ* commotiones sanguinis id efficiunt, quo sanguis profluat, licet *occasionem* aptam pro hæmorrhagiis suppeditent, minime tamen easdem absolvant, cum communi experientia teste plurimæ hæmorrhagiæ succedant, post *prægressam* commotionem corporis, & quando auctior circuitus sanguinis *acquiescit*: quare *in tantum* illæ corporis exagitationes ad hunc effectum contribuunt, in quantum superfluum sanguinem *molestiorem* reddunt: concludimus inde quod sanguis copiosior diu sine *necessaria* excretionem & ventilationem in corpore subsistere queat, quin actu in diversis plethoricis subjectis, vitam *tranquillam*, moderatam, continentem & compositam transigentibus, sine ulla *imminutione* toleretur; si vero per qualescunque causas & occasiones *impellitur*, & ordini motuum & successuum vitalium *molestus* & præjudiciosus redditur, tempestiva *ventilatione* indiget; talis vero excretio non suscipietur, ni primo sanguis *superfluous* perciperetur, ni porro observentur *occasiones* sanguini superfluo *inimicæ*, ni adverte- retur, quod talis commotio impetuosa abundantis sanguinis reliquis *vitalibus* officiis *obsit*, ni præoccupentur *futura* damna & incommoda ex similibus *commotionibus* provenientia, ni in vitali motuum progressu *persentisceretur* vel præsentaneum incommodum ex *commota* plethora, vel quæ partes & regiones magis *molestentur*, imo in quantum & quam diu hoc fiat; ita evenit, ut juxta hanc perceptionem hæc abundantia sanguinis sub iisdem circumstantiis *ægrius* toleretur, & consilium capia- tur, quin denique decernatur, quo eadem quantitate aliqua depleatur: nititur ea propter actus ille exonerationis hoc *Sen- su Vitali interno*, qui percipit an sanguis sit superfluous, & simul molestus atque œconomix vitali inimicus: corpus enim *in se* spectatum, ut antea indicavimus, sine respectu ad evacuationem sanguinis, *multum* hujus humoris capere potest, & *satis diu* expectandum esset, donec *eo usque* impleretur, ut ob extremum *infarctum* sanguis superficiem *disrumperet*, & denique ex illa apertura *passive* proflueret.

Sicuti hujus *Sensus Vitalis* activitas in uno exemplo demonstrata est, nimirum in *superflua* quantitate sanguinis, ita eadem adhuc in pluribus aliis commonstrari posset, si temporis ratio permitteret: quemadmodum vero porro quantitas peccat sive in *excessu* sive in *defectu*, ita paucis etiam placet hoc loco & ordine indigitare, quod *Sensus Vitalis defectum* sanguinis exquisite *percipiat*, & secundum hanc apprehensionem diversis aliis consequentibus *alterationibus* ansam præbeat. Quando enim sanguis *nimia* quantitate effusus est, mox languet animus, & cadunt vires, sanguis vero *materiali* suo concursu neque animositatem neque robur suppeditat, quin potius multa sua quantitate in plethoricis & animi & corporis *torporem* concitet: (& cæteroquin homines satis multi observentur otiosi & torpidi sufficiente sanguinis quantitate præditi) neque confundi debent *media*, ad provocandas vires usitata cum ipsis *viribus*, hæc enim consistunt in habilitate *prompta* & *efficaci* movendi, *motus* vero & capacitas movendi, *formali* sua ratione a *materia* discrepant, unde sanguis non *dat* vires, sed est necessarium *instrumentum*, per quod vires in *corpus* & negotia *vitalia* exercentur, si itaque sanguis *deficit*, tunc vires commode exerceri non possunt, quia ordo ille vitæ animalis primarium virium *transitum* in sanguinem involvit, proptereaque *vires*, cum *sanguine* multum *cohereant*, non *materiali* vinculo, sed *finali*, rationali & morali, quoniam in oeconomia *vitali* maxima operanda est, ne sanguini labes quædam accidat: si itaque sanguis deficit, interest quo hæc *iactura* sentiatur, sentiri vero potest ex *minori* pondere, minore corporis *repletione*, minori *transitu* per partes, *pauciori* reditu ad cor, *leniori* calore; hic defectus si percipitur infert internas *angustationes* & consternationes similiter *ideales* & morales, ob *penuriam* illius subjecti, quod in motu *progressivo*, ex vitalibus *principalissimo*, administrando, maxime necessarium est; ab hinc ingruunt *Lipothymie*, quæ testimonium perhibent de *interna* illa anxietate, & inopia consilii & auxilii in tam *periculoso* statu inveniendi & maturè applicandi; cor enim non cessat moveri

ex defectu sanguinis, nam cor moveri potest, sine omni accessione & præsentia sanguinis; de reliquo vero vires *ordinantur*, juxta *proportiones* materiarum, per quas corpori communicandæ sunt, unde excessus & defectus sanguinis, viribus præjudicat.

§. XXIX.

Ordo jam tangit ut occupationem sensus vitalis circa *Qualitatem* humorum notemus, ex quibus qualitatibus vitiis placeat primo loco allegare *Spissitudinem sanguinis*, quæ multis sanitatis periculationibus ansam præbet, sed quæ communiter talibus motuum *gradibus* tractatur & dirigitur, quales eidem competunt, ne in plenariam *stasim* & obstructionem & ex hac in funestam *corruptionem* degeneret. Jam vero asserimus quod in sanguine spissiori nulla capacitas *materialis* hæreat, quo *spasmos* provocet & concitet, quin potius illud ex simplici habilitate crassioris sanguinis fluit, quod tam in vasis quam poris ductibus & partibus facile *subsistere* queat, quod hisce locis infarctus, oppletiones, intumescencias & obstructions inferat, quid quod propterea partes magis impediatur, quo minus sufficientes aut *proportionatos* motus transferant: physicæ enim necessitatis & mechanicæ consequentiæ esset, ut, quo magis partes flexiles continentur à contento, iuxta proportionem deficiente, aggravantur, eo magis efficacia, & valor motus in contentum impediatur & turbetur; nunc porro spissior humor *immobilior* est & duplo ferme *maiori* motus gradu affici & tractari debet, si vero corporis constitutio observatur, in eadem haud demonstrari potest illa physica necessitas, quo motus tunc *augeri* debeant, quando sanguis in *spissitudinem* delabatur, ni altera & modo indicata alteratio ex necessitate *moralium* respectuum fluens, prærogativam aliquam teneat: hinc concludimus, dum præsente sanguine *spissiori*, motus tamen convenientes, & obstructions præoccupantes, occurrunt, nimirum *spastici*, contractorii, constrictorii, & partes atque vias compressorii, *mediantibus* quibus sanguis alicubi in *stasim* declinans valide propriimitur, & per partes atque vias *propellitur*, quid quod eo ipso paulo *mobilius* redditur, quando per spasticas illas compressiones conquassatur, propterea necessario in hoc schemate ope-

rosam esse *Sensum Vitalem*, qui percipit *immobilitatem* & *intra-*
etabilitatem sanguinis, qui attendit, quod, si sanguis ab incar-
ceratione & *corruptione* præservari debet, *maiori* gradu motus
indigeat, qui observat, in quibus *locis* plus vel minus in *Stagna-*
tionem aut *stasim* propendeat, qui advertit in quantum spissior
sanguis liberiori *progressui*, resistat, ne vel nimii & excessivi vel
insufficientes motuum gradus pro ejus legitima promotione
applicentur, qui apprehendit quo *tempore* plus vel minus cras-
sior sanguis periculosos tales effectus comminetur; tunc certe
juxta hunc sensum motus non modo *augentur*, sed in illum *gra-*
dum convertuntur, qui præsenti sanguinis constitutioni con-
venit, ut vita aliquamdiu prolongetur & corruptio excludatur.

§. XXX.

Quando porro ad *impuritates* humorum respicimus, tunc
placet ex uno & altero documento huius Sensus Vitalis activi-
tatem demonstrare: familiaris ille & molestus affectus qui *Sca-*
biem constituit, est huius rei exemplar; quando massa sanguinis,
per totum latifundium inquinata est, ut non modo externæ ig-
nobiliores, sed & *internæ* nobiliores partes, de transitu impurio-
ris illius sanguinis participant: jam vero impuritas hæc in *ul-*
cerosam perquam fermentativam corruptelam valde proclivis
est, qualem sese sistit externo conspectui, ut propterea vitalita-
ti penitus contrarietur, si internæ teneriores & *nobiliores* partes
cum eadem diu obsiderentur, unde *consultum* omnino, maxime
conveniens atque salutare est, quo periculosa illa materia *ex-*
trorsum transferatur; ut vero *superficiem* corporis, occupet,
nulla *materialis* urget necessitas, & frustra est vel opinione tan-
tum concipere velle, quasi inter poros cutis & materiam impu-
ram tanta sit proportio, ut hæc intra illos recipi, retineri, capta-
ri, irretiri & implicari debeat, ut semel in eosdem impulsæ, tan-
quam in muscipula, decipula aut tendiculis captetur & suspen-
datur; cum tamen hæc materia antea humoribus interagitata
fuerit, quin diu per peripheriam corporis transfluat, donec in
eandem implicetur, iterumque per *repellentia*, præcipuè vero
usum sulphuris, retromitti & è carceribus suis ad interiora
transferri queat, ita ut propter has considerationes nulla phy-
sica

fica adfit proportio & relatio inter *miasma* scabiosum & hujus translationem in *superficiem* corporis, sed magis *moralis* ratio attendenda sit, quæ majori æstimatione *nobiliorum* partium nititur, videlicet quod tam periculosum & perniciosum non sit, si materia in *externa* superficie hæreat, & corruptelam suam exferat, quam si *interna* nobiliora viscera detinuerit: quare concludimus, quod *Sensus Vitalis* hanc materiam *peccantem* humoribus immixtam percipere debeat, non modo ut *aliam*, quam quæ mixtioni animali competit, sed & ut *nobilioribus* visceribus valde adversam, adeoque minime per *internas* partes excernendam: supervenit itaque applicatio & *directio* motuum ab intra extrorsum hanc materiam promoventium, sensibiliores partes ab eadem liberantium, qui vero adeo proportionati esse non facile possent, ni præcurreret Sensus ille, qui percipit quæ & qualis hæc sit materia.

§. XXXI.

Similis instituenda erit consideratio circa ætiologiam *Exanthematum* maxime *malignorum* vel in tumoribus vel pustulis vel maculis consistentium, *diversitas* enim materiæ peccantis, infert differentiam *humorum* in quos operatur, deinde etiam differentiam *effectus* sive citius & vehementius sive paululum remissius corruptionem comminantis, ita ut physica relatio materiæ *ad se invicem* annotanda veniat, quia partim modus & species excretionis & effectus corruptionis tempore & gradu discrepant: ita enim alia materia peccans est in *Petechiale* febre, alia in *Variolis*, alia in *Morbillis*, alia, in *Purpura*, *Scarlatina*, *Peste*, quælibet enim *diverso* modo eliminatur: sed nulla iterum *materialis* ratio vel causa cogit & urget, quo v. g. variolæ, petechiæ, morbilli, in *superficiem* corporis transponantur, cum materia peccans commode in *humoribus* hæerere possit, aut partibus tenerioribus *internis* sese insinuare queat, quare repente iterum à peripheria corporis ad *interiora* eadem retroPELLI potest, quia secundum materialem suam constitutionem consideratum *miasma* interne æquè bene atque facile fluctuare potest, ac externe: neque tam accurata ratio *temporis*, iuxta quam materia peccans è corpore proscribitur, à materiæ *qualitate*

tate pendet; unde inferimus quod exanthemata hæc *ex* humoribus in corpus externum transferri non possint, ni antea perciperentur *in* humoribus, ni exactius observetur in quam *speciem* humoris unum miasma præ altero, efficaciam suam physicam habeat & exferat, ni sentiatui cui *excretionis* speciei magis accommodata sit, hæc vel alia materia peccans; ni persentiscatur, quam *promptè*, cito, & vehementer una præ altera mixtioni animali noxam & interitum minetur, ni attendatur *tempus*, in quo corpori insinuata fuit, &c.: secundum quas animadversiones deinde se & excretorii motus ordinandi & instituendi erunt: quo vero *excretiones* legitimè & prout nocivæ materiæ congruunt, administrantur, necesse est, quo antea in corpore mediante sensu hoc vitali percipiantur: nam opinio de diversitate *fermenti* in humoribus nondum *demonstrationis* loco subservit, & tantum obtruditur, aut præsupponitur, quo assumatur, neque rationabiliter affirmari potest, an motus ille intestinalis, qui sub fermentationis titulo præfiguratur & declamatur, tam diversus sit ratione speciei in humoribus ut talibus effectibus competat, ni tantum hæc supponantur: licet illud quidem ex physicis magis constet, quod una materia præ alia faciliorem ingressum in hoc vel illud objectum obtineat, adeoque unum miasma magis *sanguinem*, aliud *lympham* invadat & molestat.

§. XXXII.

Eadem ineunda erit ratio circa disquisitionem reliquæ occupationis vitalis cum *malignitatibus* materialibus & Febribus *vere* & perfecte malignis, quarum indoles *minime* vehemens, fortis & æstuosa, sed placida, lenis, & maxime *temperata* est, licet materia peccans perniciofa sua qualitate, aliarum febrium, objectum materiale multum superet, ut iuxta principia physica suspicari & inferre liceret, cum materia peccans sit longe *subtilior*, ita effectus fermentativus in humoribus longe *maior* fuerit, & per consequens non modo calor intensior, sed omnia reliqua symptomata *fortiora*, & *excessu* magis quam defectu peccantia: contra quam collectionem, præsumtionem & præsuppositionem tamen constanter & evidenter in omnibus febribus malignis *effectus* pugnat, ut ex effectu firmitas vel infirmitas

mitas respectus *causalis* dijudicari possit, unde alia quam nudè & absolute *physica* connexio erit instituenda & magis *comparativa* quam simplex & absoluta: nimirum materia maligna est summe *subtilis*, & mixtioni humorum teneriorum insinuata, sed eo ipso magis præceps ad motus expansorios & *orgasticos* subeundos, ita ut quo fortius impellitur, eo magis non modo per humores & partes *diffeminetur*, sed & in effectu suo resolutorio, destructorio, *intestinali* & corrumpente adjuvetur, augeatur & præcipitetur, quare fortior *impulsus* haud congruit huic materiæ subigendæ & expugnandæ, quin *convenientius* fuerit, quo motus, materiæ malignæ oppositi, sint circumspecti, *lenes*, temperanter aucti, sed & constantes, & se atque excretoriis effectibus *exquisitius* applicati: cum itaque secundum hanc considerationem motus in febribus malignis decurrunt, quamvis per *physicam* & habilitatem & *necessitatem* vehementius & fortius procedere debeant, propterea asseveramus quod in tali motuum *directorio* tam convenienti & *proportionato* omnino *Sensus Vitalis* activus sit, qui materiæ malignæ *præsentiam* excipit, *indolentem* malignitatis percipit & quomodo ad *effectum* malignum promoveatur, comprehendit, quomodo quoad plures alias circumstantias cum eadem materia comparatum sit, assequitur, denique quomodo ab effectu maligno *coërceatur*, invenit, & methodum spontaneam, malignas febres tractandi præcipit; ex eodem Sensu Vitali fluit *pusillanimitas*, consternatio, & magna *anxietas* in hisce morbis occursans, ut & gravis virium jactura: habet enim animus *fortis* & præsens, aut timidus & *abjectus* relationem ad sua *objecta*, cum quibus congreditur aut occupatur: etenim si objectum, per sensus exceptum, animo & corpori *salutare*, commodum & proficuum est, tunc eidem inhæret animus cum *delectatione*, & cum eodem vegete conversatur, contra vero si objectum est *inimicum*, periculosum & nocivum animus id exhorrescit & *timide* atque abjecte cum eodem convenit, metuit enim illius *perniciosum* effectum: in hoc vero negotio requiritur præcedens Sensus: unde sine multa applicatione, quam formandam aliis æquis arbitris relinquimus, iterum concludimus, quod ad hæc symptomata in malignis

gnis affectibus obvia, sensus ille vitalis concurrat & contri-
buat.

§. 33.

Æquale documentum ad demonstrandam activitatem *Sensus Vitalis*, occurrit in extrema illa & repentina corruptione putrida cadaverosa, *Sphacelo* dicta: in qua præter physicum effectum celerrimæ dissolutionis & intimæ destructionis *mixtionis* animalis, ipse *animus* afficitur, qui valde *angitur*, *trepidat*, *timet*, *abjectus* & *extreme angustus* est, adeo, ut *Lipothymia* superveniant: nunc vero posset hæc *perturbatio* animi, si otium esset, & speculationes nobis arriderent, quadantenus cum corruptionis *effectui* conciliari, ut culpa in *materiam* exhalantem, & in sanos humores & integras adhuc partes *transpirantem* conjici queat, probabiliter, aut rectius a *possibili* supponendo, quin plane affirmando, quod ex corruptione transhalent miasmata valde *fermentativa*, quæ ob subtilitatem suam, sese *vitalibus* partibus insinuent, & ita in tenerioribus partibus, præcipue, nervosis tantas alterationes concitent, ut hic effectus exinde prodeat: per talem saltum & præcipitem connexionem conclusio, in se valde obscura, ex præmissis excogitari posset, ubi nimis generalis & minus evidens atque perspicua est necessitas *concludendi* ex commixtione halituum *fermentantium* ad causandam *mentis* perturbationem: quo loco absque injuria quisque quærere posset, quæ, qualis, quanta? ni à baculo ad angulum argumentari concessum sit: omissis aliis desideriiis in tali asserto, per suppositionem tantum, atque credulitatem & possibilitatem obtruso: quo loco magis valeret antiquatum illud dictærium, quod *simile simili* gaudeat & quod *miasma*, per applicationem & bonam consequentiam, in *vivas* partes dispersum *eandem* corruptionem causetur, & propaget: nos potius sepositis aliis dubiis vexatis in eadem sententia, asserimus, quod *Sphacelus* in parte præsens, *mortem* eidem parti inferat, hæc mors vero disseminatur, quo magis putredo se per corpus vivum expandit, mors vero *vitalitati* contrariatur. Unde illud cui interest corpus *vivum* esse non potest aliter, nisi mortem *expavescat* & adversetur, & de ejus *periculo* & imminente crudelitate angatur & *con-*
tri-

irifletur, quid quod quo magis inopinato ingruit, trepidet & consternetur, & ob *inopiam* consiliorum & auxiliorum repente opponendorum sese aliquamdiu *occultet*, ne periculum & noxam advertat; quo vero omnes hæ commotiones succedant, necesse est, ut corruptio illa observetur & percipiatur, & secundum illius præsentiam deinde hæ æstimationes & dijudicationes formentur, si enim *materia* ex sphacelata parte transpirans sese *vivis* partibus insinuaret, non alium nisi *eundem* fermentativum effectum exfereret, qui cum alterationibus *moralibus* juxta illam opinionem nondum condigne connectit.

§. XXXIV.

Neque tantum in qualitatis vitiis actuales morbos constituentibus, hujus sensus occupatio observatur, sed & ejusdem *augmentatio* & intensior exercitatio in iisdem adverti potest, quando non modo semel percepta sanguinis inquinatio idoneis moribus tractatur, sed & quando adhuc per *accidens* occurrentia alia objecta ad morbum proprie non spectantia, repente percipiuntur, & an præsentī statui *convenient*, aut *contrariantur*, dijudicantur, quid quod juxta eorundem constitutionem reliqui motus applicantur & ordinantur: & tale exemplar elucescit in illo phænomeno, quando *alexipharmaca* remedia in morbis malignis *virium* jacturæ subveniunt, ea videlicet ratione, quia malignam materiam ad promptiorem *excretionem* promovent, ut acquisito illo *sine*, huic statui competente, & *animositas* & virium alacritas revertantur, in quo casu vero non modo per Sensum Vitalem observantur illæ circumstantiæ, quæ malignitati materiæ recte pernoscendæ congruunt, sed percipitur etiam quomodo oblatis medicamenti *habilitas* conspiret, cum intentione materiam illam subigente & oppugnan- te: ita etiam evenit, ut remedium finibus Naturæ, morborum medicatricis, *contrarium*, mox post ingestionem *sinistris* effectibus ansam præbeat, antequam illud vel *intra* humores vel ad affectum *locum* translatum fuit; quo loco *præsentio* quædam agnosci potest de *alieno* illo medicamento, & quo minus id *sco- pis* recuperandæ & promovendæ integritatis conveniat: maxime elucescit hæc animadversio in illis documentis, quando

febricitantes imprimis averfantur *carnium* conestiones, juscula carniū & gelatinosa, licet ipsis clam talia præbeantur: quam male vero ab eorundem ingestione habeant, quantis cardiacis & conatibus vomendi, vexentur, docet quotidiana experientia: quid vero carniū esus *indiscretim* noceat, ne concipi quidem potest, ni certæ *relationes* & circumstantiarum concurrentium *conciliationes* advertendæ sint: requiritur vero omnino præter perceptionem morbi, ut nunc adhuc percipiatur objectum oblatum, juxta cujus relationem ad præsentis morbi statum reliqui motus & alterationes instituuntur: simile quid occurrit in aversione potus *saturati* & pingvioris in subjectis *acuta febre* correptis, in quibus potus *per se* nihil nocet, observatio vero & sensualis *relatio* hujus potus ad *præsentem* statum, tantum efficit, quo minus commode talis potus perferatur, quoniam talis potus non modo sanguinis *augmento* inservit, sed adhuc plures tenues materias suppeditat, quæ *orgasticis* commotionibus subeundis, & exæstuationibus augendis atque confirmandis quadrant.

§. XXXV.

Singulare plane specimen & peculiare testimonium exquisiti hujus *Sensus* occurrit in *specificis* inquisitionibus & depravationibus *qualitatis* humorum, quæ in *morsibus venenosis* occurrunt, ubi per exiguum sæpe vulnusculum & *parcissimam* quantitatem materiæ, damnum communiter prægrande excitatur, ita ut a posteriori colligi queat, hanc communicatam materiam *mixtioni* animali *maxime* adversari & repentinam perniciem minari: quam exigua vero eadem materia ratione quantitatis est, tam repente per humorum latifundium disseminatur, ita ut physica proportio inter copiosam *quantitatem* humorum in homine & *hujus* incitamenti ita dicti fermentativi evilescere videatur, cum peroratum illud fermentum, cujuscunque perniciosæ etiam efficaciam existit, tamen à multitudine humorum aquosorum, mucilaginosorum & gelatinosorum, *obvelari* & involvi aut in sua efficacia hebetari queat: quia vero subtilis illa materia nimisque mobilis non modo *repente* humorum massam invadit, sed, & *subtiliter* pervadit, & mixtionem

eorundem penetrat, ita extremè *perniciosa* præsumitur, & quolibuscunque motuum vitalium, in strenuas *excretiones* trans-euntium, *augmentis* profligatur: quapropter symptomata morfus venenosos stipantia, non sunt irrationabilia aut cujusque *finis* expertia, licet sub multa tergiversatione decurrant, quia periculosus & *præfestinatus* offensionem introducens status ordinatis & *exquisitè* methodicis motuum directionibus applicandis, opportunam occasionem haud subministrat: hinc à posteriori judicamus & demonstramus, quod ad ejusmodi morborum schemata, quæ morfus venenosos excipiunt, omnino requiratur *Sensus Vitalis*, qui humoribus immis-sam materiam *perniciosa* apprehendit, *repentinam* ejus invasi-onem percipit, nocivum illius effectum facile observat, & quam promte & festinate corruptionem minetur, attendit, quousque partibus & humoribus insinuata sit, advertit, & an modo actualem corruptionem intulerit, an vero in proxima nocendi potestate constituta sit, excipit & intercipit: ita postmodum fiet, quo motus illi excretorii subordinetur: nam si solum citra talem sensum internum, *materiæ* operentur in *materias*, effectus esset absolutè irritus, confusus, *tumultuarius* & omni *finali* respectu vacuus; quales tamè illi motus in hisce morbis occurrentes non sunt: ni hoc loco refugiū illud amplecti cogitemus, quod *perversi* motus tamè constans & directa *causa* sint *salutarium* finium, utpote quæ assertio nuda est traditio & multis contradictoriis theorematibus favens suppositio: Quod vero in prædictis casibus Sensus Vitalis operosus sit, commonstrat illa *communio* sensuum exteriorum & moralis respectus sive perennantis *præfigurationis*, quando videlicet homines à canibus aut lupis rabidis violantur, quæ vulneratio communiter sub extremo terrore & maximo angore succedit, ut propterea repente metus & idea de cane aut lupo firmiter animo imprimatur, unde phantasie tales, canum & luporum actionibus *similes*, sub eodem statu occurrunt, testimonio *Hydrophobie* & *Lycanthropie*: ut hoc loco fabulosis quibusdam theoriis parcamus.

§. XXXVI.

Occurrit adhuc in hujus sensus disquisitione, & activitatis ejusdem commonstratione notatu digna illa observatio circa

qualitatis humorum vitiosæ rationem occupata, quod videlicet non modo materia peccans in humoribus percipi debeat, an *adsit*, sed & an iam *actualement* corruptelam exseruerit, & è *potentia* sua nocendi in perfectum *actum* degeneraverit; congruit enim indoli & characteri *vitalitatis*, quo tempestivè *actuales* corruptiones *præoccupentur*, omnium maxime vero *putrida* illa emortualis; hæc enim si iam in *humorum* colluvie subnata est, omnium communissime *lethalem* suam perniciem *citissime* extendit & diffundit; unde à *vitalitate* alienum esset, tam diu peccantem materiam tolerare, vel *intactam* relinquere, donec in funestum talem *effectum* eruperit; sed ratio simplex & sana postulabit, ut quælibet materia, quæ *putrefactionem* corruptionem *celeriter* comminatur, etiam *veloci* & nihil cunctata atque constanti & efficaci activitate subigatur & expugnetur: si vero tam noxia materia semel intra corpus delata est, tunc *sibi* relicta, & respectu corporis considerata nihil impedit, quo minus perniciem suam exserere queat, ipsa enim nullum jus neque ullam capacitatem habet, quo vel humores *præparet*, vel vias *urgeat*, adigat & disponat, ut ipsa excernatur, cum sine incommodo in humoribus & partibus subsistere, & putredinem excitare queat; sed cum putredo *vitæ* contrarietur, ita interest, ut, si corpus *vivum* & salvum esse debet, etiam occasio & causa ad putrefactionem disponens maturè *præscindatur*, & effectus, nimirum ipsa *putredo*, tempestivè *præoccupetur*; frustraneum enim erit, tunc multum reniti, quando iam sphacelus semel invasit & invaluit; hinc in sphacelo *præsentate*, motus magis *languent*, imminuuntur & decrescunt; adeoque rationi magis conforme existit, quo primis accessibus & ita dictis principiis ad putredinem tendentibus resistatur: hoc vero ut commodè & methodicè fieri queat, necessarium etiam erit, *nosse* & percipere an iam corruptio talis invaluerit, nisi serius medicina pareretur, unde concludimus & insistimus, quod in corruptionis *præsentis* vel *absentis* qualicunque tractatione sensus internus vitalis agilis esse debeat, quia eodem *deficiente* quælibet materia peccans *sue potestati* redditur & conceditur, quo effectus suos *lethales* exserat, cum nulla adsit repugnantia:

exinde etiam fluit, cur narcotica remedia in affectibus malignis adeo perniciosa existant, dum sensum *hebetant*, eaque propter id causantur, quo minus *prompte*, legitime & sufficienter materiæ & causæ peccanti resistatur, quæ propterea sui juris evadit, & id efficit, quod potest, nimirum *putridam* destructionem inducit.

§. XXXVII.

Ad *qualitatis* vitia pertinet illud in vulgari pathologia indies deprædicari & applicari solitum theorema de *irritatione* & *stimulatione Generis Nervosi*, indeque deductis multiplicibus motibus & alterationibus; quanquam vero tam *frequenti* hujus causæ accusationi adeo liberaliter non subscribamus, quin potius asseueremus, quod hæc causa sæpe numero refugium quoddam constituat, si aliæ solidæ & genuinæ causales rationes & dependentiæ deficiunt, tamen non omnino illam abnegamus, sed agnoscimus, quod aliquando teneriores, imprimis vero *nervosæ*, partes, ab acrioribus materiis afficiantur, & propterea partim *spasmodicis* partim etiam *congestoriis* immoderationibus commotionibus subjiciantur: quo vero hi effectus ab illa causa profluant, requiritur, ut materiæ illæ acres & salinæ, partibus illis communicentur de quibus stimulationes tales prædicantur, qualem stimulum proximæ alterationes excipiunt: ast *nuda* materialium *communio* & simplex *contactus* non absolvit *irritationem* talem famosam, neque partibus nervosis ut *materiæ* inest aptitudo subeundæ stimulationis, quapropter inferimus, quod iisdem partibus adsit *Sensus Vitalis*, qui non modo in genere percipit occurrentes & contingentes materias, sed & qui observat insolitas tales substantias, qui agnoscit harum materialium *inutilitatem* pro corpore *vivo* & *sano*, qui attendit earundem specialiolem efficaciam *vellicantem*, eandemque *egre* perfert, qui propterea (quia easdem percipit) irritatur, *offenditur* & stimulatur, (cum in nudam *materiam* & materialem qualitatem *stimulatio* non cadat) quare propter talem offensionem commotiones illæ suscipiuntur: sicuti contra similes alterationes in loco aliquo *deficiunt*, in quo qualiscunque *sensatio* deest; uti in parte, quæ cum perfecta & totali *paralyssi* correpta est, *vesicatoria* nihil operantur.

perantur; quare ejusmodi auxilia in tali affectu vulgo commen-
dantur, quæ quolibet modo *sensum* revocant, aut excitant cum
quo communiter motus *vitales* revertuntur: quemadmodum
in contrario fieri solet, ut sub acerbioribus motuum decursi-
bus & ex irritatione nervosi sic dicti generis prodeuntibus, al-
terationibus remedia sensus *demulcentia*, lenientia, emollien-
tia, diluentia similiaque, dolores illos *mitigare* & sopire que-
ant: ita ut pensitatis potioribus circumstantiis, hujus Sensus,
de quo loquimur, maxima habenda sit ratio.

§. XXXVIII.

Quod denique illam circumstantiam attinet, quando hic
Sensus in œconomia vitali ipsos ordines & *progressus motuum*
percipit, adeoque causam & fundamentum constituit, quo *pro-
portionati* & salutare motus substituantur & applicentur, tunc
placet adhuc aliquot documentis notatu dignis hanc animad-
versionem commendare: singulare vero hujus phænomeni
exemplar est *Inflammatio*; quando enim in aliquo corporis
loco suspecta & intricata *stagnatio* aut plenaria *stasis* sanguinis
oritur, tunc hæc non *necessitat*, quo eo sanguis aliunde *copiosus*
affluat, quod contra rationes phycas, mechanicas & hydrau-
licas pugnat, dum in loco tali facta obstructio & progressus *re-
tardatio*, tantum causari posset, ut à tergo affluens sanguis per
alias vias progrediatur & ad *latera* profluat; tanto minus ve-
ro hæc stasis id efficiet, ut tam *exquisiti* & *proportionati* motus,
quales sub inflammatione occurrunt, applicentur, quorum sco-
pus tam *salutaris* & *rationalis* est, ut vix alia commoda metho-
dus sub iisdem circumstantiis inveniri queat: & quo ejusmodi
ordinati motus recte administrari possint, interest, ut antea in-
notescat *an* stagnatio & stasis sanguinis adsit, *ubi* præcipue in
corpore hæreat, an talis adsit stagnationis constitutio, ut in-
flammatione indigeat, quoniam quædam illarum spasmodicis
interdum commotionibus resolvi possunt, an stasis ita compara-
ta sit, ut, ni *inflammatio* superveniat, *putrida* corruptio metu-
enda sit, quoniam quædam actualium sanguinis stasium aliquan-
do occurrunt, quæ sine tam repentina corruptione ordinariis
motuum progressibus & humorum transitibus abstergi & re-
sol-

forberi & resolvi possunt, quales sunt stases sanguinis *superficiales*, Suggillationes constituentes, & post aliquam moram iterum *evanescentes*; quam putridam corruptionem intercipit *aquosa* humiditatis, tanquam *proximioris* causæ instrumentalis materialis, pro excipiendo & transferendo motu *intestino* fermentativo putrefactorio, dissipatio & *absentia* & quo lingui hi respectus, in principali illo inflammationis actu, adeo necessarii, ut line iisdem, methodus putredinem præoccupandi legitime administrari haud valeat, recte observentur, & ad usus suos dirigantur, interest, ut in eodem actu *Sensus Vitalis* absolute concurrat, cujus propterea hæc est necessitas.

§. XXXIX.

Quando contingit, ut sanguis spissior & *immobilior* in una vel altera parte & regione difficilius *progrediatur*, siue fuerit carnosa siue vasculosa, ita ut non modo in eadem frequentiores *stagnationem* subeat, sed & metus incidat, ne denique ominosa *stasis* oriatur, quid *consultius* & utilius forte in tali statu esse potest, quam ut in ejusmodi locis horumque confiniis reciprocantes & alternantes *constrictiones* & compressiones, quæ cum augmento *Toni* absolvuntur, suscipiantur, per quas sanguis stagnans & restagnans vegetius *transprimitur*, eoque ipso in *progressu* suo adjuvatur, & imminens damnum mature præoccupatur: quo vero tali gradu & ordine progressus sanguinis promoveri queat, necesse est, ut antea *impeditior* sanguinis motus progressivus *percipiatur*, & ex hoc *spissitudo* sanguinis observetur, & ut porro regio & *pars* exquisitius notetur, in qua præcipue sanguis difficilius profluit, quo deinde non modo *efficaces* & ad *promovendum* progressum sanguinis convenientes motus applicentur, sed & quo *in illa* maxime parte exerceantur, in qua præprimis *necessarii* sunt. Similis consideratio instituenda est in paroxysmo *intermittentium febrium*, quando sanguis ad interiora repressus, & in capacioribus *alveis* retentus, non modo aliquam suæ *humiditatis* copiam perdidit, sed & in aliqualem extemporaneam *spissitudinem* transit, ut propterea paulo impeditius *externas* partes porosas ingredia-

tur & per easdem difficilius progrediatur, ni *aucto* pulsu & tono & *reddita* diluente humiditate non modo sanguis ille per prædictas partes *profluat*, sed & pristinam suam *fluiditatem* & mobilitatem recuperet: quando vero sanguis in *internis* corporis partibus detineri potest, neque materialis *necessitas* urget, quo iterum ad externas tam vegete dimittatur & propellatur, hæc vero rationabilis *proportio* est, ut tali modo atque *gradu* iterum in peripheriam corporis transferatur, si pristinam suam *mobilitatem* nancisci debet, hinc concludimus, quod in dispositione & ordinatione hujus circumstantiæ *Sensus Vitalis* maxime operosus sit, qui *defectum* necessariæ humiditatis diluentis percipit, unde *Sitis* formatur, quo per *potum* hic defectus tempestive resarciatur; qui porro præsentem *spissitudinem*, immutationem sanguinis, & defectum pristinæ fluiditatis observat & judicat, quod per pulsum & tonum auctum eadem mobilitas *restitui* queat.

§. XL.

Æquale exemplar *progressus* & *successus* sanguinis, circa quem *Sensus Vitalis* occupatus est, occurrit in distinctis hominum *Temperamentis*, quæ consistunt in *justa proportione* motuum ad partes fluidas & solidas: sed cum hujus circumstantiæ iam in superioribus mentio facta fuerit, suffecerit solum hoc exemplum tribus verbis commemorasse: illud verò adhuc pro ulteriori præsentis tractationis illustratione & confirmatione allegare volumus, quanta adsit *Sensus Vitalis* activitas in negotio *Hæmorrhagiarum spontanearum*, ubi *humores* vel spissiores redditi fuerunt, vel *viæ* magis constrictæ, ut propterea *congestio* ad loca excretoria difficilius pertingat, & *perruptio* ægrius succedat; ob id evenit, ut motus consueti *augeantur*, & congestiones præsentis intenduntur, vel in *spasmos* actuales mutantur, atque ita prima *intentio* majori vi urgeatur, in quo prædicta sanguinis spissitudo & viarum strictura *impedimenta* objicit; hæc impedimenta vero non nisi in necessarium *progressum* & hujus specialiolem applicationem & directionem cedunt, in quo negotio *Sensum Vitalem*, operosum esse affirmamus, non modo dum *salubritatem* sanguinis ventilationia, ex ejus molesta
ple-

plenitudine agnoscit, sed & ubi iam sub ipsa ultima executione illa *obstacula* percipit, quæ facilem atque liberam *eruptionem* concernunt & offendunt, quæ sanguinem *immobiliorem* & majori virium & motuum gradu tractandum, & vias non sufficienter *patulas* & permeabiles objiciunt, unde evenit, ut juxta illam perceptionem (quia neque spissior sanguis neque densitas partium prædicta motuum augmenta *materiali* quadam ratione & capacitate necessitant) motus excretorii *augeantur*, & id *suppleatur* in quantitate *motuum*, quod in qualitate *materialium* deficiat. Annumeramus adhuc, attamen sine multa deductione alia specimina motus *progressivi* sanguinis alterati, *Sensu Vitali* observandi, uti est *Palpitatio cordis*, vel ex *spissitudine* sanguinis, vel *polypo* cordis, vel impeditiori *hæmoptyses* progressu, vel *Scirrhus pulmonum* pendentes, quæ causæ nullam *materialem* efficaciam habent, quo cor palpitare *faciant*: *Lipothymia* simile sunt testimonium, quæ in *Melancholia* & sub *spissitudine* sanguinis occurrant, aut *Epilepsia* ex *spissitudine* sanguinis: accensem *Lipothymias Gravidarum*, maxime plethoricarum & sedentariæ vitæ addictarum, diversis *progressus* sanguinis alterationibus insistentes: nec non illas *Lipothymias*, quæ sub *Venæ Sectionibus* in multis subjectis occurrunt, quando incisa Vena deligatur, & fluxus iterum sistitur, quod sine *progressus* sanguinis *alteratione* non succedit; quo adhuc *Scirrhi* & infarctus diversarum partium pertinent, quales diversi motus congestorii, spastici, tussiculosi, (testimonio *Tussis Hypochondriacæ*) semper inflammatorii & pulsatiles stipare solent; in quibus singulis, & adhuc multis aliis exemplis *Sensum Vitalem* occupari, asseveramus.

§. XLI.

Sicut hætenus varia specimina produximus & commendavimus in quibus *Sensus Vitalis* activitatem & *existentiam* demonstravimus, ita forte adhuc illa difficultas animum occupare potest, quando *modus sciendi* obscurior & abstrusior esse concipitur, nimirum, quomodo fieri possit, ut natura humana, in suo corpore & tam in *humoribus*, quam *partibus*, subtiles æque ac crassiores causas percipiat, inquinaciones partium fluidarum observet, & deinde dijudicet: quam difficultatem hoc ordine

tollere & superare laborabimus: omnis *Sensus* de quo hoc ordine loquimur, absolvitur *Tactu*, tactus vero modo est *subtilis* modo *crassus*, afficit vero præcipue hic tactus texturam partium *nervosam*, dum nervi proximum sensationum *instrumentum* sunt: quemadmodum enim diversæ materiæ, *diverso* motuum *gradu* nervos offendunt, & invehunt, ita diversimode objecta illa percipiuntur, quale quid in *externorum* sensuum negotio occurrit; invigilant porro sensus tam in res *gratas*, amicas, utiles & necessarias, quarum modum *afficiendi* exquisitius observat, attendit, & in memoria retinet, quam in res *adversas* & perniciosas, quarum modum *offendendi* itidem percipit & retinet, necnon gradus in objectis acceptis & adversis format: iam vero omnes *alterationes* in corpore occurrentes sese *motu* produnt, motus transit in *materias*, materiæ afficiunt *partes* continentes *nervosa* textura præditas, quæ uti in genere subtiles sunt, ita ejusmodi *invasiones* & inconvetæ aut extraordinariæ alterationes cum iisdem *percipiuntur*: observantur vero diversi *gradus* hujus *Tactus* aut alterationis sive subtilioris sive crassioris: prout itaque materia humoribus insinuata *subtilior* magisque nociva est, ita intimius humores *penetrat*, intestinam commotionem magis auget, quam in partibus continentibus (quia *motus* est, quia partes invadit, & attingit, quia in partibus *contingit*, quia insolitum *gradum* commotionis constituit, quia ordinarium motum *fluiditatis* alterat) natura sentiens percipit, & prout communicata talis materia peccans, citius & efficacius *humores* penetrat, & *intestina* commotione turgescit, dignoscit & distingvit ejusdem materiæ majorem capacitatem ad corruptionem inducendam & accelerandam atque secundum hanc perceptionem *vitales* suos *motus* applicat & *dirigit*: argumentamur vero porro à majori ad minus: si natura humana tali modo & ratione vitiosam humorum *qualitatem* persentiscere potest, quidni poterit etiam percipere *quantitatem* læsam, cui major vel minor *energia* aut sic dicta *vis motrix* impendenda est, quod evidenter in sensum cadit: quidni etiam poterit observare impedimenta *progressuum* & *successuum* in negotio vitali per *organa* nervis prædita, præstando: quo loco tamen iterum monemus,

nemus, ne actus *cogitationis* & præfigurationis confundatur cum hoc *sensu interno* vitali: neve crasso modo obijciatur, quod hæc interna sensatio nobis insciis fiat: ex qua oblocutione fluit illa vulgaris negatio *existentiæ* rei, contra legitimum concludendi modum & ordinem.

§. XLII.

Quod vero hic *Sensus internus Vitalis* nobis insciis fiat, ex illius *indole*, usu & scopo disquirendum erit: fit itaque & succedit hic sensus nobis nihil de eo *cogitantibus*, quia 1) præcipue occupatur, circa res, ad *corporis conservationem* spectantes, id est *vitalibus* negotiis, statibus, motibus & effectibus inhærentes. 2) quia actui *cogitationis* sive *rationationis* propriè subserviunt *sensus externi*, circa eminentiores objectorum oblationes & communiones versantes: 3) quia *interna* objecta Sensui Vitali obvia non ita *vehementer* & strenue partes offendunt & invadunt, quale quid in *externorum* sensuum usu obtingere solet, uti quidem remedia purgantia & vomitoria plurimum non nisi septica efficacia operantur, qualis sepsis vero nulla *crassa* sensatione percipitur, omiſſa confusione inter torsionem ventriculi & intestinorum cum ipsa illa vellicatoria arrosione, emesin aut catarrsin causante: tunc vero evidens fit sensus, quando quisquam vehemens corrosivum subjectum ingessit, & tunc sensus talis nobis apprimè cogitantibus & consciis contingit, congeneri testimonio *causticarum* stimulationum viis urinariis inductarum ab usu simplici cantharidum aut *vellicationum* rodentium à salina venerea iniquatione partibus tenerioribus, maxime *perioſtiis* accidente: unde perceptiones illæ dolorificæ circa perioſtia oriuntur. 4) Quia nulla inde utilitas major & pro negotio *vitali* principalior speranda vel promittenda est, etiamsi *Sensus* hic cum *cogitatione* interna colluderet: 5) quia hic *Sensus* discrepat, ab usu *Sensuum externorum*, qui plurimum nobis *cogitantibus* & consciis administrantur, & *principaliori* ratione ad *morales* scopos applicantur, internus vero hic sensus, uti monitum fuit essentialiter circa *vitalia* occupatur. 6) quia cogitatio & sic dicenda *conscientia* in moralibus & cum externis sensibus conjuncta, non satis adæqua-

ta est *usui* & scopo Sensus Vitalis in negotio vitali operosi: ad-
est interim vi ejusdem sensus interna apprehensio objectorum,
in quantum hæc inservit, internæ *æstimationi* de bono vel malo
formandæ: quare cogitatio illa magis moralibus officiis appli-
canda est: 7) quia *ordines* tractandorum objectorum in vitali-
bus & moralibus functionibus *confundi* non debent: & cum
cogitatio nihil conferat *Sensui* interno *Vitali*, non ne-
cesse est, quo hi duplices actus concilientur: 8) quia receptio
internæ perceptionis alterius *scopi* est, quam cogitativi aut præ-
figurantis; nihil enim interest, etiam si in cogitatione quis-
quam sciat, se hanc aut illam peccantem materiam in corpore
continere, sed observare refert, an & in quantum *noxia* sit, quo
iustis & idoneis motibus ad tempestivam *remotionem* promo-
veri queat. 9) quia objectorum pro *Sensu Vitali* aptorum per-
ceptio destituta est, ministerio *illius* sensus *externi*, qui maxi-
me actui *rationationis* sive cogitationis quadrat, nimirum *vi-*
sus: 10) quia *actus* sensationis, *ratio* administrandi sensus &
scientia atque cogitatio de *sensu*, res sunt omnino *discrete*, u-
bi in vita humana & sensuum externorum exercitio sæpe con-
tingit, ut sensus administrantur, scientia vero & *cogitatio* de il-
lo sensu deficiat. 11) Quia objecta quæ non in *crassas* quantita-
tes & concentratas qualitates definunt, pro scientia supposita
& actu cogitationis nimis *subtilia* sunt, versatur enim actus *co-*
gitationis circa res *crassas*: cadit vero omnino perceptio a-
bundantiæ sanguinis in scientiam, cum plures vires impenden-
dæ sint, & celerior lassitudo & defatigatio obruat; denique:
12) quia *Sensus Vitalis* per scientiam & *cogitationem* sæpe magis
offenditur & in *aberrationes* coniicitur, testimonio *terrifica-*
rum commemorationum, de hac aut alia specie morbi, quæ a-
liquando ita occupat & afficit animum, ut illi qui hoc morbo ali-
quando corripuntur, ob hanc præsentiam & terribilem *imagi-*
nationem quam cum vitali interno sensu coniungunt, *agrius* la-
borent.

§. XLIII.

Prout præterea sensus fallunt, aut *anima* non satis exactè
& convenienter sensus applicans, in recte percipiendis & dig-
noscendis objectis *fallit*, & pluribus aliis aberrationibus in ne-
gotiis

gotiis hoc sensu vitali innitentibus ansam præbet, ita necessarium erit, in præsentī tractatione brevibus *Errores Naturæ* circa hunc *Sensum* notare: occurrunt vero hi errores in commercio hujus sensus cum *æstimatione* objectorum, quemadmodum hæc æstimation nullibi sive ab externo, sive ab interno sensu separata est: quo magis enim intensè, repente, *præcipitanter & immoderatè* natura res intrinsecus occurrentes percipit & apprehendit, eo facilius & certius à vera *methodo* res illas condigne tractandi *aberrat* & discedit: ita enim contingit, ut qualescunque, imo *mediocriter* nocivæ causæ & occasiones, pro *summe* perniciosis excipiantur & percipiantur, propterea extraordinariis, aut *incontinentibus* & immoderatis commotionibus profligentur, ut sub impetuosiori tali *methodo* communiter effectus & eventus *sinister* metuendus sit; id quod valet de hominibus *sensibilibus*, cujus circumstantiæ in superioribus mentio facta est: quando vero hic sensus res adversas quidem ut præsentēs advertit, sed in æstimatione earundem *continens* & tranquillus est, tunc eadem vel *ordinariis* methodis, vel moderatis & *proportionatis* motibus proscribuntur, cujus rei exempla in superioribus allegata sunt: aberrat etiam aliquando hic sensus *defectivo* vitio ut labem illatam non satis *maturè*, sed segnius aut insufficienter observet, proptereaque eandem neque *maturè* neque convenientibus motibus vitalibus, tractet: evenit nonnunquam ut *Sensus Vitalis* cum Phantasia & *imaginatione* colludat, quæ *effingit* & sibi præfigurat aliquam causam *adversam* corpori inhærentem, quam *iisdem* motibus sensus ille excipit & prosequitur, ac si objectum tale *præsens* esset, cum tamen *imaginarium* sit: testimonio *Nauseæ*, & ex parte etiam anomaliarum ex *ira* prægressa provenientium: evidens etiam error hujus sensus occurrit circa *mutationes locorum*, quando aliquando in una parte & regione *inflammatio* adfuit, quæ *ab extra* ab illa parte repulsa fuit, & repente in *interno* viscere & nobiliori parte *nova* inflammatio formatur, ubi agnoscendus est Sensus de *pristina* inflammatione, & de inducta *perturbatione*, quare in alio loco confestim & sufficiens stagnatio & efficax inflammatio producit: de qua *palin-*
dro-

drome frustraneum erit credere, vel asserere velle, quasi hæc interna inflammatio *eadem* sit, quæ externa fuit: ita similiter multis speciminibus sistit se error talis in *hereditariis* & *habitualibus* morbis, quando in iisdem non *presentibus* tam *materialibus* quam *idealibus* & præconceptis nocumentis, opponere laborat: erroris etiam insinulamus hunc Sensem, quando ob *graviores* alicujus partis offensionem vel ob molimina *excretoria* in aliqua regione sæpius *frustra* suscepta, ipse denique eo contribuit, ut illic motus & reliquus sensus *amittatur* & deferatur, quale quid in *paralyticis* affectibus obtingit: denique errat etiam ille sensus, quando *periculosam* aliquam occasionem *repente* ita expavescit, ut *momentaneis* motuum vitalium subtractionibus ansam præbeat, uti in *Lipothymiis*, aut stasibus & extravasationibus humorum occurrere solent. Unde mox corruptiones *putridæ* aut omissiones repentinae motuum & omnium sensuum superviunt, cum tamen in utroque statu motus vitales vel continuari, vel revocari & provocari possint.

§. XLIV.

Nanciscitur præterea *Sensus Vitalis* non exiguum incitamentum ex animi pathematibus, cum primis vero *Ira*, *Terrore* & *Nausea*, quæ *tranquillum* illius statum & operationem ita offendunt, ut non modo objecta sua cum quibus congregitur aut commercium quoddam subit *immoderatus* & incontinentius arripiat, sed etiam audacius & acerbius prosequi adjuvet: quid enim ira ad causandos *morbos* contribuat quotidiana experientia edocet: & quanquam pluribus casibus tam vitia quantitatis quam qualitatis *moderate* tolerata & tractata fuerint, tamen hæc *iracunda* commotio tantum contribuit, ut utraque nunc non modo *ægre* & *molestè* ferantur, sed & *impatienter* tractentur: in quo passu ira impellit & *incitat* hunc Sensem, ut superfluam sanguinis quantitatem velut nimiam adeoque molestam *citius* apprehendat, & pro *magis* adversa atque noxia æstimet eidemque *immoderatus* se opponat, ut nunc plethora quæ diu *quieta* fuit, valde & valide *commoveatur*, & ita diversi *morbi* ex plenitudine sanguinis oriantur: quo referimus casus illos in experientia medica obvios *Apoplexie* aut *Paralyseos*

seos in subjectis *plethoricis* ex prægressa magna *ira* enatæ: simile quid contingit circa æstimationem & tractationem vitiosæ *qualitatis* quæ diu *ordinariis* motibus se- & excretoriis tractata, tandem per iracundiam intercurrentem ita plurimum huic *Sensui vitali* infensa redditur, ut actuales inde *morbi* erumpant: occurrunt hujus rei exempla in *Febribus Malignis* contagiosis, in quibus quid & quantum valeant *animi pathemata* ad earundem provocationem, in subjectis quæ satis diu cum maligne ægrotantibus sine ullo tamen damno & maligni affectus invasione & perpeffione versata fuerant, *experientia* per commune suffragium abunde attestatur: sic in alia *interna labe*, (sive in scirrhuso infarctu sive ulcerosa corruptione consistat,) hæc iracunda commotio *Sensum Vitalem* ita afficit & exaggerat, ut à consueta & tranquilla has læsiones tolerandi & tractandi ratione declinet, & nunc non modo *impatientius* easdem perferat & excipiat, sed & immoderatus prosequatur & urgeat, testimonio hujus pathematis in *phthisi*, *Vomica pulmonum*, *Hæctica*, *Calculo Renali*, *Scirrhis* viscerum internorum, Affectu *hypochondriaco*, *hysterico Splenetico* &c. quale quid uti cum *ira* succedit, ita etiam cum *Terrore* & *Nausea* contingit: quid enim *Terror* & *Timor* ad excitandos & provocandos affectus *contagiosos* tempore grassantium morborum malignorum contribuat, testatur vulgaris *Historia Practica* circa *Pestis* observationem studiosa & operosa: quid *Terror* valeat in subjectis animo tenerioribus & delicatioribus, *plethoricis* tamen, ad momentaneas *plethoræ* alterationes aut ægerrimas apprehensiones, & de futuris successibus consternationes, ut *Lipothymia* superveniant, palpitationes cordis, angustationes, oppletiones &c. quotidianus effectus edocet: ut aliarum specialiorum circumstantiarum non reminiscamur, quas juxta tradita fundamenta æquis & benevolis arbitris perpendendas commendamus.

§ XLV.

Quo magis vero *continenter*, moderate & tempestivè suis officiis defungitur *Sensus Vitalis*, eo magis non modo *ordines* reliqui vitales servantur, sed & eo magis regulariter in *extraordinariis* casibus motus vitales decurrunt, ut nulla fermè necessitas moveat & urgeat, quo *artificialibus* methodis & auxiliis e-

iusmodi constitutionibus subveniatur: exserit sese notabile hoc phænomenon in *spontanea* morborum expugnatione, & *medicina sine medico* occurfans, mediante qua subiecta non modo *simplicius* & *sincerius* curantur, sed & eo *firmius* & certius pristinae integritati restituuntur, sicut id quod *per naturam* alicujus rei contingit, semper præferri solet, huic, quod est *artis*, & in quo ars naturam æmulatur & imitatur: etenim in spontanea illa morborum sanatione, ordines & motus magis sunt *simplices*, legitimi & congrui, qui sine ulla tergiversatione aut *digressione* effectus *proximos* salutare prosequuntur atque impetrant, neque præmature aut præpostere quicquam committunt, & in motuum *gradibus* servandis, nec non in partibus & *viis* recte applicandis, *æquitatem* tenent: nititur vero hæc sinceritas & æqualitas prædicta illa Sensus Vitalis *continentia*, qua res in corpore adversæ *simpliciori* æstimatione ut alienæ & corporis integritati inimicæ, percipiuntur, neque intensius aut *immoderatus* apprehenduntur & ut *magis* perniciosæ advertuntur; secus vero si contingit, negotia haud ita ordinatè succedunt, & *artificiis* opus erit, quo motibus congruum tale *moderamen* concilietur: ita etiam evenit, ut, si simplicior & sincerior ille Sensus per *incongrua* medicamina offenditur, irritatur & alteratur, tales motus superveniant, qui inæquali opera excutiendis & abigendis ejusmodi adversis oblatis objectis inhærent, unde prior regularis & conveniens methodus eapropter eximie turbatur, quod imprimis fit, si corpori ingeruntur talia, quæ humoribus, partibus, motibus & methodis *contraria* sunt, sed quæ ad contrarios effectus duci & applicari non possunt, ni antea *Sensu interno* percepta fuerint, quod priori sinceritati obsint. Dum vero hujus Sensus optata maximeque temperata & continens constitutio in *Autocratia* tali *Naturæ* elucescit, maxime intererit, hanc conditionem & ex eadem fluentem *methodum* annotare, *imitari*, defendere, ab aliis injuriis præmunire, sed potius promovere & conservare, imo omne illud comparare & applicare, quod continentiam illam internam fulcire & adjuvare, contra vero omne illud arcere & excludere, quod eandem irritare & perturbare potest.

§. XLVI.

Extendit proinde sese hic Sensus non modo in illa objecta quæ in corpore *generantur*, sed & quæ undecunque in corpus

ingeruntur, & ab *extra* communicantur, inter alia vero in *medicamenta* horumque principia, & *physicum* operandi modum, qui deinde ita *dirigitur*, quo intentus *salutaris* effectus exinde prodeat: frustra enim erit supponere velle, quod purgantia & emetica intestina *contrahant*, & ventriculum torqueant, ut contentæ materiæ eo vel affluant vel inde expellantur, aut ut diaphoretica serum extrudant: quin frustra erit tradere, quod priora vias *stimulent*, sine principio has invasiones, quas *stimulos* vocant, *sentiente* & percipiente, & sine necessario *Sensu interno*, quem *vitalem* vocamus: ubi enim principium sentiens *deest*, alienum erit, stimulos & irritationes, arguere, perorare & metuere: quanquam enim purgantia & emetica habeant *salia* caustica, partes *nervosas* vellicantia, hæc sane *per se* & sibi relictæ nihil vellicabuntur, licet adhuc teneriores existant, si *Sensus* deficit, qui hanc causam & seipsam percipere & apprehendere debet: sed mediante hoc sensu observantur oblatae & admotæ tales substantiæ, prout magis vel minus partes afficiunt; & quando idem ille sensus in quibusdam subjectis est *delicior*, flexilior, celerior & immoderatio, tunc *minor* purgantium & emeticorum quantitas *majorem* tamen effectum elicit ac in *minus sensibilibus* subjectis *major* horum dosis oblata excitare solet: dum vero hic Sensus internus *adversam* hanc offensionem excipit, ita mox eidem resistit, & quo præsens objectum stimulans mox iterum *egeratur*, operam dat, ita quidem *proportionate*, ut, si fieri potest illud per *proximam* viam, nimirum sursum per vomitum rejiciatur, vel si *acerbius* partes afficit, & tamen per longiorem tractum eliminari debet, antea humores *aquosi* mucilaginosi, dilutiores, serosi, & fluidi, copiosius affundantur, per quos *acrius* & causticum illud objectum antea *diluitur*, *temperatur*, involvitur & aliquo modo obtunditur, donec posthac cum tali vehiculo & involucro commodius *eji-*
ciatur, quæ *proportionata* tractatio non indiscretim *corpori*, ut materiæ, neque *corporeis* affectionibus adscribi potest, sed *rationali* ejusmodi *Sensui* interno apprime quadrat: nam inter medicamentum *acre*, causticum & corrosivum & inter contra-

Auras & crispaturas fibrillarum nervosarum aut generis reli-
qui nervosi, intercedit adhuc *medium connexionis*; hinc sub-
lato aut remoto principio *sentiente*, tollitur effectus, licet ge-
nus nervosum semper adsit: idem etiam valet de *diaphoreticis*;
quis enim adeo credulus & superstitiosus fuerit, ut cogitet tam
exigua grana, aut *paucas* guttulas, non modo sanguinem impel-
lere, (quod quidem facilius fieri posset) sed etiam serum ex-
crementitium & connexas materias peccantes copiosius in su-
perficiem corporis, *trudere*, hanc vero ita *stimulare*, ut sese
contrahat & per consequentiam intrusum illud serum extru-
dat; cui opinioni multiplex ratio repugnat, ni forte eadem
pro articulo fidei obtrudatur: illud interim asseveramus, quod
positive diaphoretica subtili sua intestina commotione motui
consueti humorum fluiditatis & *progressivo* aliquam *alterati-*
onem inferant, & maiorem mixtarum molecularum *divulsi-*
onem & resolutionem concilient, quod juxta traditas præce-
dentes fundamentales explicationes in *Sensum Internum* ca-
dit, cui perceptioni internæ denique supervenit illa *directio* &
applicatio motuum, materias tales subtiles & alienas non mo-
do concernentium, sed & in congruis locis & opportuno tem-
pore atque convenienti *methodo* eliminantium: nisi enim aliud
directorium diaphoreticorum remediorum usibus superveni-
ret, nullus inde emergeret sudor, (uti quidem sæpe fieri solet,) &
tantum internæ quædam commotiones orgasticæ, & turge-
factoriæ sanguinis, ex efficacia physica remediorum proveni-
entes occurrerent.

§. XLVII.

Cum hac occasione de medicamentorum *operandi modo*
aliqualis sermo incidit, & juxta nostram assertionem *Sensus Vi-*
salis imprimis laboriosus est, quando medicamenta oblata per-
cipit, eademque ex *physica* sua efficacia ad *vitales* usus applicat,
dum Sensu illo *deficiente* vulgata remedia nullius *medici* effe-
ctus esse deprehenduntur, adeo, ut ne vesicatoria & rubefaci-
entia operentur; ita de splendidis illis & cum magnis elogiis ex-
ornatis *nervinis* & *analepticis* medicamentis verbum facien-
dum est: quando traditur, quod hæc remedia spiritus reficiant,
idem est, ac nihil dixisse dum nimis obscura & imaginaria est hæc
sen-

sententia, quia nihilominus famosis illis spiritibus, olfactus, gustus tactusque &c. assignari deberet: sed quis ita credulus erit quo hisce figmentis subscribat; deinde requiritur, quo subiectum, cui talia remedia applicantur, non *absolute* vita & sensu careat; alias cadaveri applicata, denotarent rem frustraneam, inutilem & ut durius quidam exprimunt, absurdam; in quam illa parcemia cadit, *mortuum oleo inungere*: si itaque remedia nervina & analeptica sive animum & *energiam vitalem* sive *partes* roborare & excitare debent, sane non satisfaciet nudus *materialis* contactus, (quanquam adhuc maior spirituosa & balsamica virtus istis remediis inesset, quæ adhuc subtilius & intimius poros partium penetraret) quia tam subtilis contactus *per se* non efficiet, quo partes nervosæ se iterum *contraherent*, & novum *robur* producerent, ni suppositionibus tantum in tali deductione inhærere, & hæc ita credere placuerit: attamen necesse omnino esset, quo ex *effectu* nervino, partes *majus* robur nanciscantur, id est, majori motus gradu afficiantur, & imprimis, quo sic dictus *Tonus* efficax & sufficiens revocetur, ne in partibus & laxitas & debilitas, aut insolita obrigescentia adsit; jam vero materiæ *per se* non *restituunt* motum sive *Tonum*, quamvis ex nervinis remediis supervenientes substantiæ materiales, valde *mobiles* sint, tamen hæc mobilitas cum tono ejusque ordine & *iusto gradu* per meram rationem physicam haud facile conjungi potest, ni iterum suppositis supponenda quædam essent: unde simplicius argumentamur & connectimus; *Tonus* sive robur corpori humano non inest, *ex se ipso*, sed à principio vitali, rationali nimirum & simul *sente*; quando hic tonus remittit aut deficit, *revocandus* est per remedia *nervina*, sunt vero nervina ita comparata, ut *externis* sensibus *grata* existant, communicantur vero sensibus per tactum, quæ enim hos sensus molestè afficiunt, nullum habent effectum nervinum, unde remedia in genere nervina dicta, quæ à diversis subjectis ægre & molestè, vel *odore* vel *sapore* excipiuntur, nullum habent usum nervinum, quin magis *enervant* debilitant, & contrarium plane effectum edunt: quod si vero nervina & analeptica exoptatum effectum exserere debent, necesse est, quo sensibus sint *amica* & accepta, huc vero requiritur, quo

percipiantur & observentur, ut juxta illam *perceptionem estimatio* formari possit, ut videlicet propter grati & amœni subjecti oblationem, applicationem & *præsentiam* motus vel in univ-
sum corpus vel intra partes quasdam seorsim invitentur & pro-
vocentur: absolvitur itaq; totus hic actus sensatione maxime ab
intra vel effluente, vel in internis partibus perseverante, & *vita-*
libus negotiis se jungente, quando nimirum analeptica & nervi-
na intra corpus assumpta sunt, adeoque *intrinsecus* partes *nervis*
præditas contingunt, & in speciali hoc sui *contactus* gradu excipi-
untur & percipiuntur: quapropter remedia hæc in relatione ad
suos effectus, nil nisi *media* & adminicula *materialia* sunt, quæ
principium sentiens admittit, apprehendit aut advertit, & se-
cundum meliorem aut molestiorem *tolerantiam* motus suos in
corpore vel *auget* & applicat, vel *retrahit* & occultat, quod po-
sterius fieri solet, quando nervina certis personis & odore & sa-
pore aliena & *adversa* sunt: quale exemplar iam in *moralibus*
succedere solet, ut per causas *imateriales* animus & alacritas
movendi vel excitetur vel imminuatur.

§. XLVIII.

Quæcunque etiam subiecta *externis* tantum sensibus *adversa* sunt, ab iis-
dem hi magis se *subducunt*, subtrahunt, avertunt & abscondunt, aut attentionem
conjunctam avertunt, & perceptionem & activitatem remonent, & in tantum ac-
quiescunt, donec adversum illud objectum excussum & *separatum* est: simile quid
etiam obtingit in *vitali* negotio, ita ut illa *materialia* subiecta, quæ partibus *ner-*
vosis inimica & *adversa* per experientiam observata sunt, majorem *debilitatem*, &
attentionis aut perceptionis internæ aversionem, aut activitatis imminutionem
causentur, quod præcip. valet de *Narcoticis* quæ imprimis sensu *hebetant*, obstupe-
faciunt & infringunt, utpote quæ sensationis *temporaria* excusio, nil nisi somno-
lentiam, *torporem*, ignaviam & aversionem post se trahit, tanquam characterem
fastidientis sensationis: quemadmodum id cum sensuum *externorum* negotio suc-
cedere solet, quando subiecta, occurrentia quædam objecta videre, audire &c. fa-
stidiunt, neque aliis objectis excitantur, tunc in somnum delabuntur: ita cum *in-*
terno & Vitali Sensu, contingit, cui in organis suis oblata aut obversantia *adversa*
objecta, minus arrident, ut propterea ab eorundem *præsentia* perceptio & atten-
tio *subtrahatur*, & somno tam diu indulgeatur, donec sub reliquorum *ordinario-*
rum vitalium motuum se- & excretoriorum successu, hæc *adversa* principia sul-
phurea, olida, vaporosa, qualia narcoticis adsunt, sive per transpirationem super-
ficialem sive per urinam plurima sua parte *remota* fuerunt, ut posthac sensus ille,
licet sub continuante aliqua aversione & tergiversatione quæ reminiscentiæ, in-
ternis prægressis alterationibus intentæ inheret, redeat, ut propterea *enervatio*
&

& delassatio talem somnum, per *tædium* quoddam admissum excipiat: ex quo in-
notescit, quomodo in anodynorum & *narcoticorum* operatione *Sensus Vitalis*
occupatus sit: cum declamationes de *obnubilatione* organorum sensoriorum &
retropulsione spirituum intra cerebrum cum narcoticis remediis commissa, no-
bis nimis *rhetoricam* olere, & obscurum per æque obscurum obtrudere videan-
tur: & dum narcotica *dolores* sedant, hi vero in *perceptione* internæ vel externæ
alterationis & offensionis consistunt, ita narcotica primario operantur in *Sensum*:
neque huc quadrat refugium illud, quasi sulphureum principium remediorum
narcoticorum partes nervosas nuda *physica* ratione *relaxet*, quæ relaxatio sup-
posita, sine prævia perceptione eorundem non facile agnoscenda est, nisi iterum
in tali opinione supponenda & credenda tantum quædam essent: si enim *nervi*, ut
pars densa, spissa, firma & tenax, comparantur cum subtilitate materiali *vaporosa*
narcoticorum medicamentorum, facile evilescit horum nuda & absoluta *physica*
operandi ratio, quando vero *per nervos* *Sensus* administrantur sive objecta obla-
ta percipiuntur, tunc iterum planiori magisque perspicua ratione inclarescit,
quomodo per partes *nervosas* narcotica remedia *apprehendantur* & quomodo sa-
cundum illam perceptionem reliquæ *alterationes* oriantur.

§. XLIX.

Dum denique *Vita* & *Sensus* in perpetua communione consistunt, ita ex eo
etiam fluit, quod *Sensus* hic *Vitalis* *impeditius* decurrat, quando vitæ & sanitati
impedimenta quædam superveniunt, imprimis vero quando motus vitales *lan-*
guent & deficient: sed ut *ordini* œconomiae magis satisfaciamus, asseveramus,
quod, quando *Sensus Vitalis* singularia obstacula in corpore percipit, eademque
subinde averfatur vel *metuit*, neque confestim ad oppugnanda illa impedi-
ta vires colligit & applicat, sese magis ab eorundem præsentia aliquamdiu *sub-*
ducit, ne adversum hoc subjectum in suo corpore advertat & percipiat, quod,
inquam, mox motus subtrahantur, cum Sensu illo compatiantur, proptereaque
langveant aut plane denique deficient: hujus phœnomeni exemplum occurrit
in *Lipothymis*, de quibus constat, quomodo eadem non nisi hominibus vel in
moralibus vel vitalibus valde *sensibilibus* obtingant, imprimis vero fœminis,
unde etiam ejusmodi deliquia animi produnt, vel in *mente* vel in *corpore* occur-
rentes intimas *alterationes*, offensiones & sic dictas perturbaciones, ob quarum
præsentiam attentio & applicatio *sensationis* ad tempus *cedit* & discedit, con-
currente communiter repentina *consternatione* & maxima aversione, ob quam
deinde inopia *consiliorum* inveniendorum & capeffendorum atque *auxiliorum*
spontaneorum applicandorum conjungitur, & aliquandiu interna illa perce-
ptio *abstrahitur*: unde v.g. stagnatio & imminens stasis sanguinis in *nobili* aliquo
viscere, a cerebro tamen dissito, nullo conspicuo aut perspicuo *physico* simplici
modo operatur intra cerebrum, ut propterea Lipothymia oriatur; ni hoc loco
ad grande illud Spirituum figmentum & asylum confugere placuerit: nos poti-
us accusamus *Sensum Vitalem*, qui internis motuum *progressibus* & successibus
attendit, & grave illud impedimentum quod sub stagnationis aut staseos peri-
culo accidit, advertit, & de expectando atque subeundo *periculo* repente *con-*
sternatur, proptereaque sese cum connexo *motu vitali* & sensuum externorum
atque rationis usu aliquandiu subtrahit, donec *excusso* quadantenus repentino
illo metu atque terrore *sensus* & *motus vitalis*, & ratio & *sensus externi* ad officia

sua revertantur: id quod etiam valet de *repentinis* atque *insolitis* aliis motus progressivi sanguinis, alterationibus quales occurrunt, in *Gravidis*, ut & in aliis sub *Venæ Sectione*, aut proxime post hanc, quando *Vena incisa* deligatur imprimis vero in subiectis sensibilibus & quæ multæ activitatis sunt in negotio imaginationis.

§. L.

Ultimo loco placet adhuc annotare, quomodo hic sensus vitalis, cum *vita exeunte*, etiam exeat & in hoc phænomeno *vinculum* suum cum *vita* comprobet & significet: illo etiam respectu disponit hujus sensus *decrementum* ad mortem; nam si objecta & causæ quæ corruptionem, perniciem, & *interitum* minantur, non *tempestive* aut sufficienter percipiuntur, tunc eadem corpori insinuata & inhærentia physicam suam *corrumpentem* efficaciam eo liberius & facilius exserunt, ut serius postmodum iisdem oppugnetur, adeoque *vita* dispendium & jactura excipiat: quam diu vero hic Sensus Vitalis *vegetus*, activus, constans, & sufficiens est, tam diu motus vitales *efficacius* succedunt: quando vero in quibusdam morbis res eo deveniant, ut pernicies evitari nequeat, & causa morbi *superet* motus vitales oppositos, tunc etiam evenit, ut medicamenta oblata *nihil* amplius operentur, quod indicium est perniciosi & *funesti* eventus, quando iam *Sensus Vitalis* adeo concidit & decrevit, ut medicamenta assumpta non amplius advertat & *percipiat*, & propterea nullæ plane *mutationes* oriantur, qualiacunque etiam aliquando adhibeantur: ita ut hoc etiam prælagium chirurgis modo innotuerit, in externis læsionibus, v. g. ulcerationibus, quando hæc post remediorum applicationem nihil meliorantur aut deteriorantur, si septica adhibent, nihil mutantur, applicata remedia iterum remonentur, in illa consistentia, qua adhibita fuerunt, quem statum iam illi artifices metuunt, eaque propter exprimere solent quod pars affecta iam *mortua* sit; aut ut in genere dicitur es *wolle nichts mehr anschlagen*: Ipsi patientes *morti* iam proximiores, *morbos* suos non amplius *percipiunt*, si æstuant, æstum illum non advertunt, si antea magna siti laborarunt, se nunc nihil hujus sentire, dicunt, si doloribus afflicti fuerunt, de nullis nunc doloribus conqueruntur, quin potius asserunt, quod non amplius ægrotent, modo debilitas & lassitudo absit: qualia specimina & documenta *evanescentis* & *expirantis* hujus Sensus Vitalis plura adhuc occurrunt. Placeo vero in hisce demonstrationibus iam acquiescere, cum fundamenta hujus considerationis proponere animus fuerit, probe scientes, quomodo digna hæc animadversio se per totam Theoriam & Praxin medicam extendat. Combinavimus hanc tractationem, cum *Anthropologia medica*, prout videlicet competit *formali* & genuinæ *vitalitatis* humanæ æstimationi; quid quod conciliavimus illam cum *moralibus* magis respectibus, (in medicina admodum dignis & necessariis,) quam nude *materialibus* & corporeis qualitatibus, unde ulteriorem hujus observationis applicationem & disquisitionem æquo & benevolo lectori commendamus, dum præter intentionem præsens dissertatio excurrerit. Deum interim devotissimo animo veneramur, quod ad explicationem & illustrationem hujus tractationis, gratiam & vires necessarias concesserit, in cujus gloriam omnia nostra conamina humillime effundimus, eundemque

precamur quo elementia sua reliquos nostros conatus efficacissime prosequatur, & tueatur.

Alberti, Michael,

Diss. inaug. med. de sensu vitali

Hala 1716

4 Diss. 2162#Beibd.6

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10829491-9

VD18 14810026-001